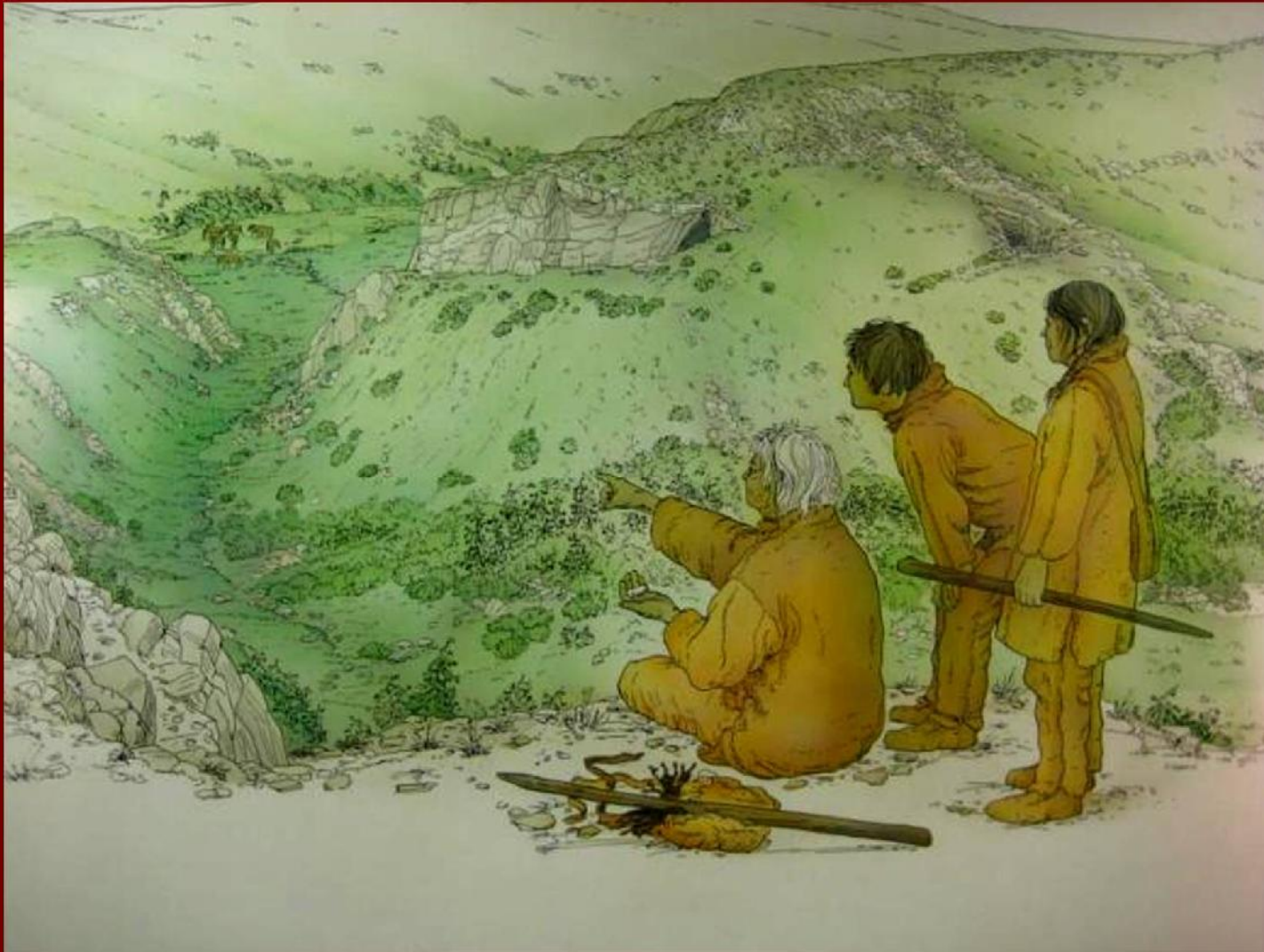

Η ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ (1.800.000 - 10.000 π.Σ.)

Η ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Εξέλιξη του ανθρώπου

Human evolution

Ισπανία, Αλταμίρα 18.000 - 13.000 π.Σ.

Austria

Venus of Willendorf

Artist unknown

Painted limestone

H: 11 cm / 4 1/4 in

Naturhistorisches Museum, Vienna

Gravettian Period

c. 25000 BC

France

Brassempouy Venus

Artist unknown

Mammoth ivory

H: 3.5 cm / 1 1/8 in

Musée des Antiquités Nationales,
Saint-Germain-en-Laye

Gravettian Period

c. 23000 BC

France

Venus of Laussel

Artist unknown

Limestone

H (figure): 44 cm / 17 1/8 in

Musée d'Aquitaine, Bordeaux

Gravettian Period

c. 23000 BC

Italy

Addaura Cave Ritual Scene

Artist unknown

Limestone

H (figures): 13–23 cm / 5–9 in

In situ, Addaura Cave, Monte Pellegrino

Epipaleolithic Period

c. 11000 BC

WWW.GREEKLANDSCAPES.COM
SATELLITE IMAGE COURTESY OF WWW.VISIBLEEARTH.NASA.GOV

Η ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1.000.000 - 10.000 π.Σ.

ΚΑΤΩΤΕΡΗ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ
1.000.000 - 100.000

ΜΕΣΗ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ
100.000 - 30.000

ΑΝΩΤΕΡΗ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ
30.000 - 10.000

ΑΝΩΤΕΡΗ (ΥΣΤΕΡΗ) ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ

38.000 - 8.000 π.Χ.

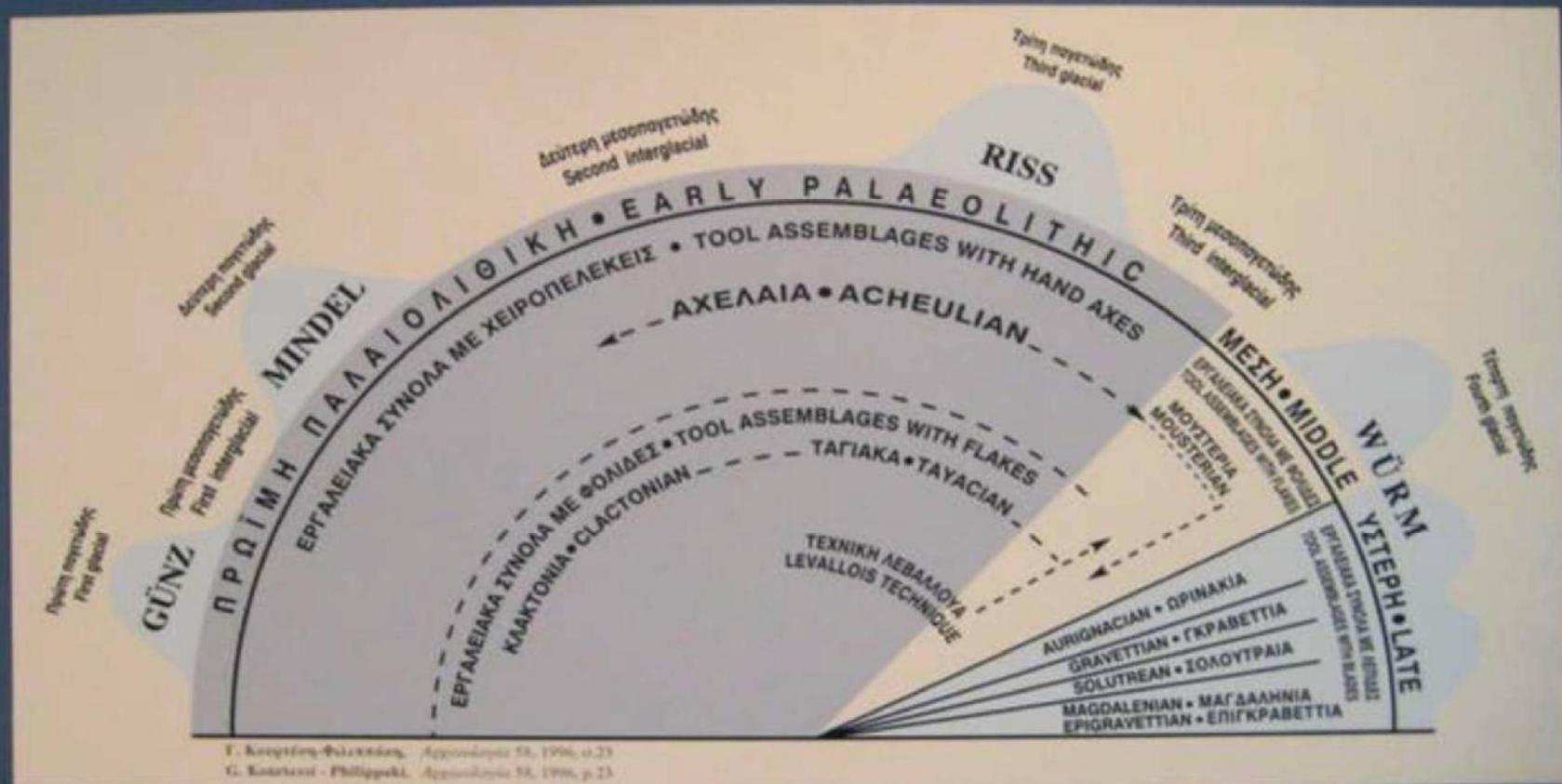
Πρώιμη Ανώτερη Παλαιολιθική 30.000 - 8000 π.Χ.

Ωρινάκια 33.000 - 24.000 π.Χ.

Γραβέττια 25.000 - 17.000 π.Χ.

Επιγραβέττια 18.000 - 10.000 π.Χ.

ΤΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ THE TIME FRAME OF THE PALAEOLITHIC PERIOD

Η ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

PALAEOLITHIC PERIOD

Η ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Η Παλαιολιθική Εποχή αποτελεί την πλέον μακροχρόνια περίοδο της ανθρώπινης πορείας στον πλανήτη μας, σε σχέση με τα μεταγενέστερα στάδια ανάπτυξης του πολιτισμού. Χρονολογείται, σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα της έρευνας, από την πρώτη παρουσία λίθινων λαξευμένων από τον άνθρωπο εργαλείων, περίπου 2,6 εκατομμύρια έως 10.000 χρόνια από σήμερα. Η οικονομία του παλαιολιθικού ανθρώπου στηρίζεται στην άμεση εκμετάλλευση του ζωικού και φυτικού βασίλειου με το κυνήγι, το ψάρεμα και την περισυλλογή φυτών και καρπών, καθώς και στην εκμετάλλευση του περιβάλλοντος με την περισυλλογή χρήσιμων πρώτων υλών, όπως κατάλληλων πετρωμάτων για την κατασκευή εργαλείων. Ο νομαδισμός αποτελεί βασικό στοιχείο αυτής της οικονομίας.

Τα λίθινα εργαλεία και τα υποπροϊόντα της κατεργασίας τους αντιστοιχούν τα κυριότερα κατάλοιπα του παλαιολιθικού ανθρώπου που έχουν διασωθεί έως σήμερα, σε αντίθεση με άλλα από φθαρτά υλικά. Η μελέτη της τεχνολογίας των λαξευμένων λίθινων εργαλείων αποτελεί το κατεξοχήν αντικείμενο στην έρευνα αυτής της απώτερης προϊστορικής εποχής. Η Παλαιολιθική Εποχή διαιρείται σε τρεις περιόδους, στις οποίες αντανakλύνονται κυρίως διαφορετικά στάδια εξέλιξης της τεχνολογίας λαξευσης του λίθου: Πρώιμη ή Αρχαιότερη, Μέση και Ύστερη ή Νεότερη.

Πρώιμη Παλαιολιθική (2,6 εκ. έως 200.000 χρόνια): Οι πρωιμότερες φάσεις αυτής της περιόδου περιλαμβάνουν εργαλεία συνολικά με χαρακτηριστικό τύπο την αδρά λαξευμένη «ροκάλα» (chopping tool, galet aménagée). Σε ένα πλέον προχωρημένο στάδιο αυτής της περιόδου (400.000-200.000) εμφανίζονται οι χειροπελέκες (handaxe, biface) και εργαλεία τύπου που χρησιμοποιούν ως υπόβαθρο τις φολίδες (flakes, éclats). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου σε διάφορα διαμερίσματα του ευρωπαϊκού χώρου διακρίνονται τρεις πολιτισμικές φάσεις, η **Αρχαία** στο μεγαλύτερο μέρος της Δυτικής Ευρώπης, η **Κλακόνια** στη Βόρεια Ευρώπη και η **Ταϊνάκα** στη Νότια Ευρώπη. Από ανθρωπολογική άποψη σ' αυτή την περίοδο ανήκει ο *Homo erectus*.

Μέση Παλαιολιθική (200.000 έως 35.000 χρόνια): Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου επικρατούν τα εργαλεία που χρησιμοποιούν ως υπόβαθρο τις φολίδες, με χαρακτηριστικούς εργαλεία τύπου τις ακμές (points, pointes) και τα ξίστρα, ενώ επιβιώνουν παράλληλα και οι χειροπελέκες. Ως πολιτισμική φάση η Μέση Παλαιολιθική είναι γνωστή και ως **Μουστερία**. Η χαρακτηριστικότερη τεχνική παραγωγής εργαλείων αυτής της περιόδου ονομάζεται **Levallois**. Από ανθρωπολογική άποψη σ' αυτή την περίοδο κυριαρχεί ο άνθρωπος του Νεάντερταλ (*Homo neanderthalensis*).

Ύστερη Παλαιολιθική (35.000 έως 10.000 χρόνια): Σε αυτήν την περίοδο εμφανίζεται και επικρατεί ο Σύγχρονος άνθρωπος (*Homo sapiens sapiens*), ενώ εξαφανίζεται ο άνθρωπος του Νεάντερταλ. Ο εργαλείακός εξοπλισμός τελειοποιείται, τα εργαλεία είναι μικρότερα και πλέον αποτελεσματικά. Σημαντικό νεότερισμα αποτελεί η τεχνική κατασκευής λεπίδων (lames, lames), ενώ στους νέους τύπους εργαλείων ανήκουν τα ξίστρα (end scraper, grattoir) και η γλυφίδα (burin). Στον ευρωπαϊκό χώρο αναπτύσσονται διάφορες πολιτισμικές φάσεις, πολλές από τις οποίες έχουν τοπικό χαρακτήρα. Ως κυριότερες πολιτισμικές φάσεις θεωρούνται οι εξής πέντε: η **Πρινάκια**, η **Γκροβέτια**, η **Σολουτρία**, η **Μαγδαλένια** και η **Επιγκραβέτια**. Συμβολισμός, μεταφυσικός ή θρησκευτικός ανηλούχος και δοξολογίες του ανθρώπου σ' αυτήν την περίοδο εκφράζονται σε διάφορες μορφές τέχνης (βραχογροφές, γλυπτική), τα κατάλοιπα των οποίων αποτελούν αριστουργήματα της παγκόσμιας πολιτιστικής «ληρονομιάς». Διάφορες πολιτισμικές φάσεις της Παλαιολιθικής Εποχής εντοπίζονται παλιό δεικν στον ελληνικό χώρο, όπου εδύλλαν η Παλαιολιθική αρχαιολογία βρίσκεται ακόμη σε ένα πρωταρχικό στάδιο.

Πηγή: Αρχαιολογικό Μουσείο Λευκάδας

Παλαιολιθική εποχή (c. 1.000.000 - 10.000 π.Σ.)

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

Σπήλαια Μάνης

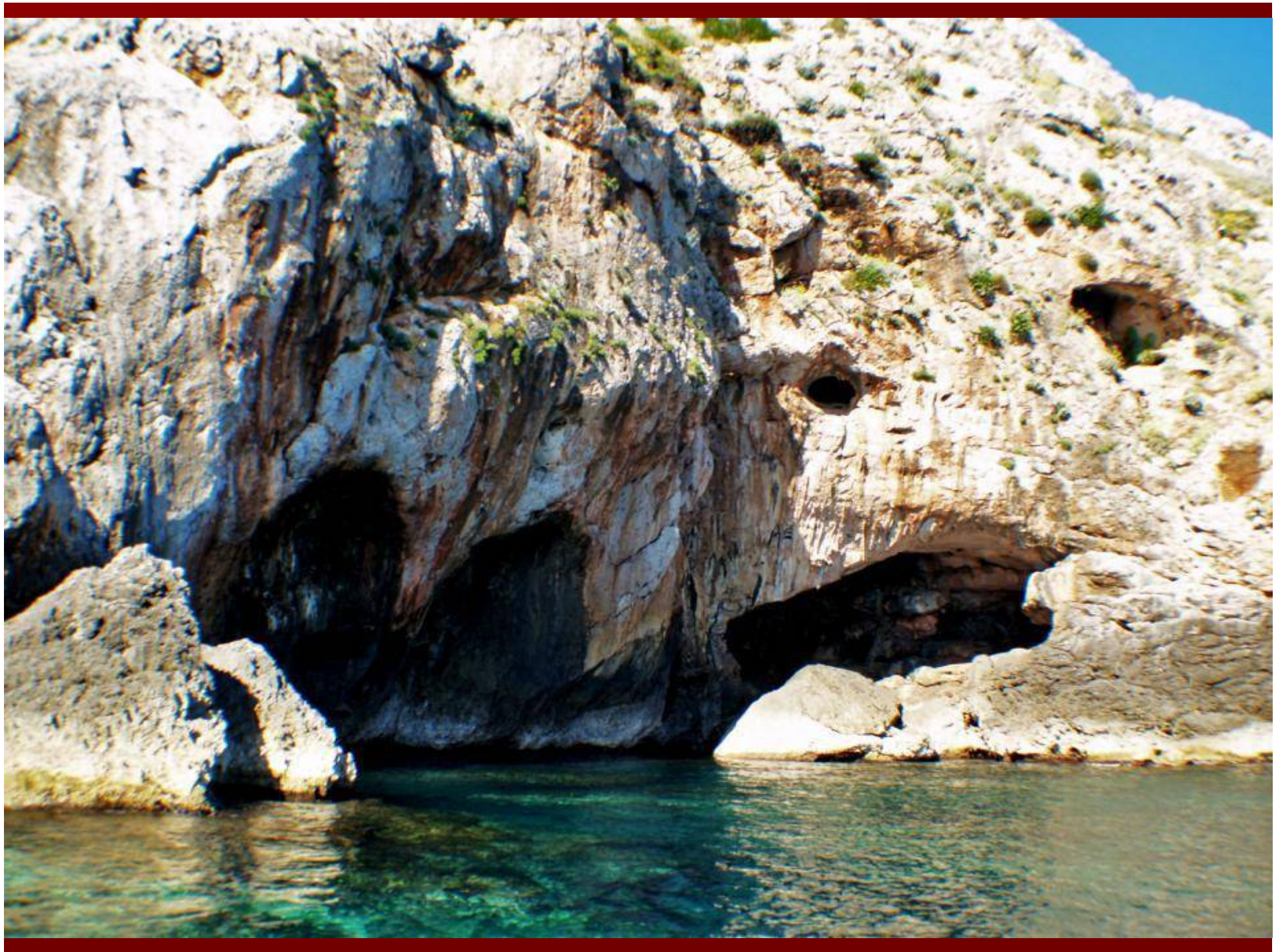

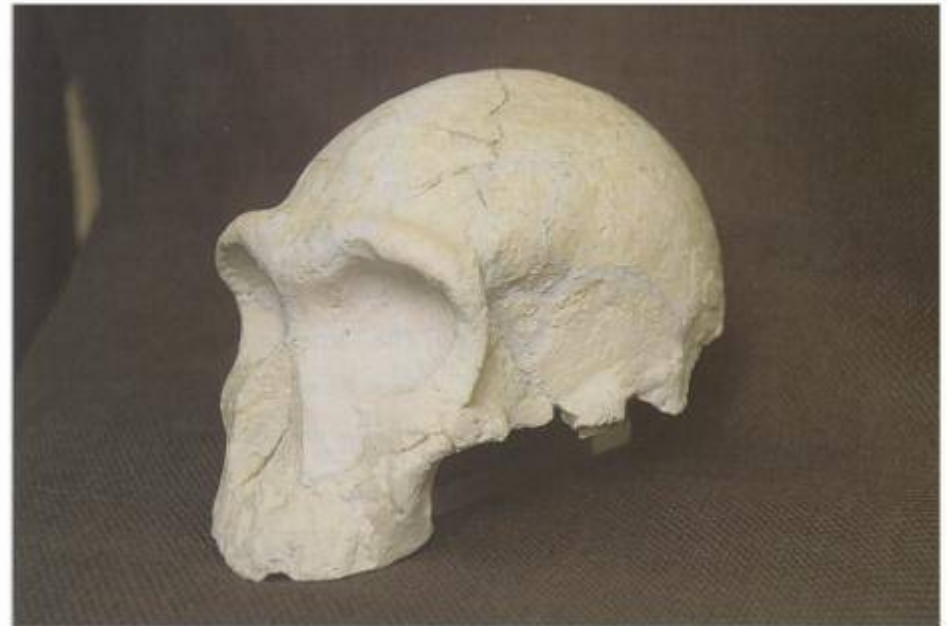

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ
Απήδημα
Ο άνθρωπος του Νεάντερταλ

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, Μάνη Απήδημα

Ο άνθρωπος του Νεάντερταλ - πρώιμος τύπος
(400.000 - 100.000 π.Σ.)

Παλαιολιθική ανασκαφή στη Μάνη

Σπήλαιο Λακωνίς: 1997 (αριστερά), 2003 (δεξιά)

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, Μάνη Σπήλαιο Λακωνίς

Ο άνθρωπος του Νεάντερταλ
- ύστερος τύπος
(100.000 - 40.000 π.Σ.)

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ Σπήλαιο "Καλαμάκια" Αρεόπολης Μάνης

Η Εποχή του Λίθου στα Ιόνια Νησιά

Παλαιολιθική εποχή (c. 1.000.000 – 8000 π.Χ.)

Γέρακας

Γέρακας

Άγιος Νικόλαος

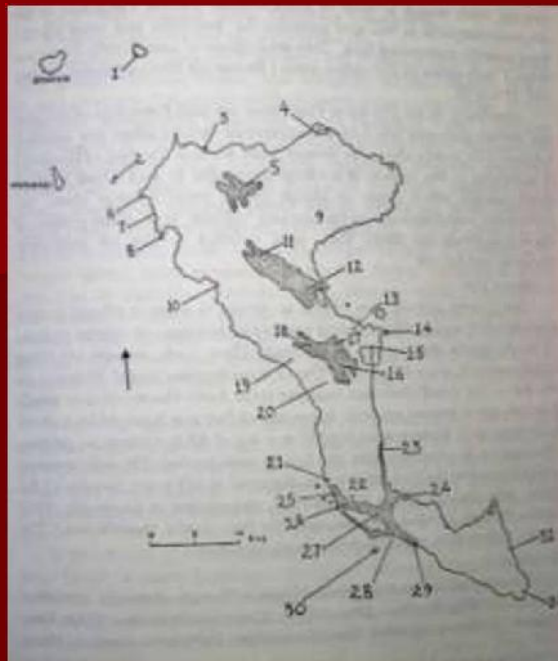
Άγιος Νικόλαος

ΖΑΚΥΝΘΟΣ Άγιος Νικόλαος

3. Εργαλειακά σύνολα από τον Άγ. Νικόλας (Ζάκυνθος). Διακρίνονται στην πρώτη σειρά οι κροκάλες πυριτόλιθου στη φυσική τους μορφή. Στη δεύτερη σειρά οι πελεκημένες κροκάλες και στην τρίτη οι πρώτες φολίδες (éclats entamés).

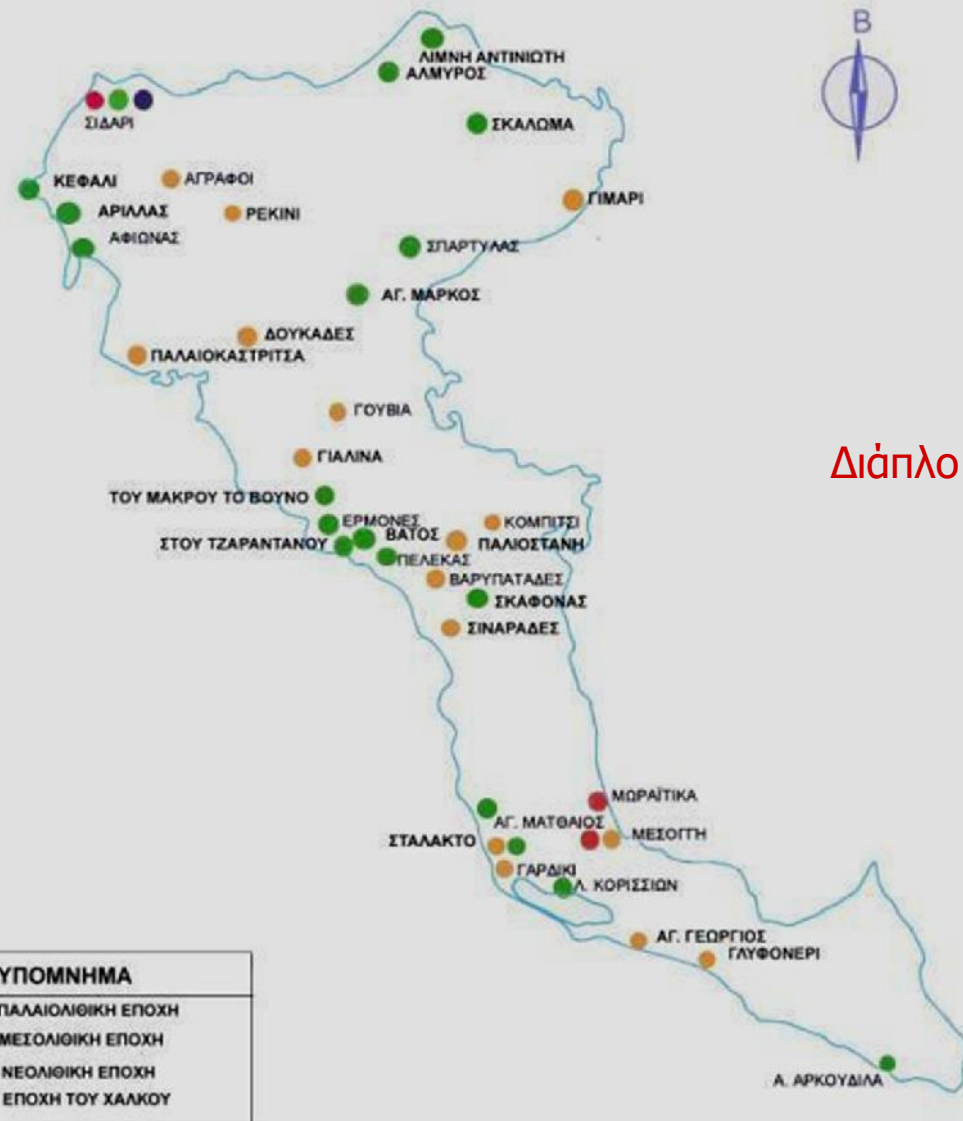

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ

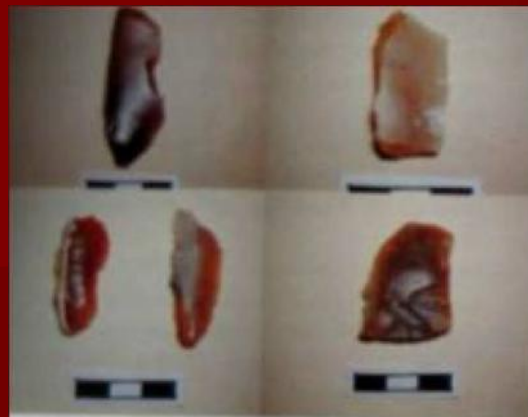
Κέρκυρα, διάφορες θέσεις
Πυριτολιθικά εργαλεία Μέσης και Νεότερης Παλαιολιθικής

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ

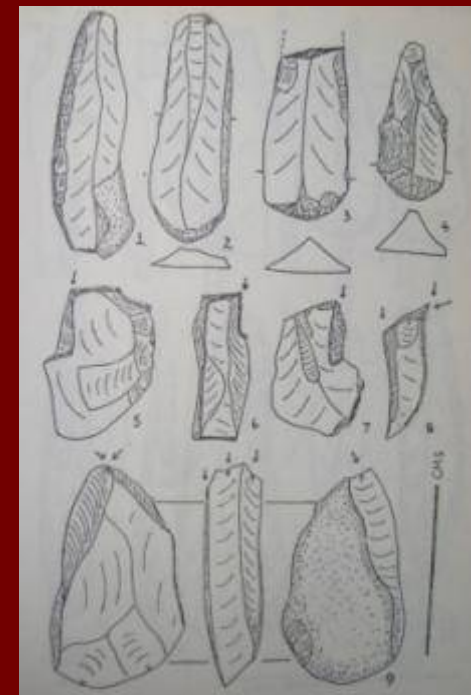

Διάπλο

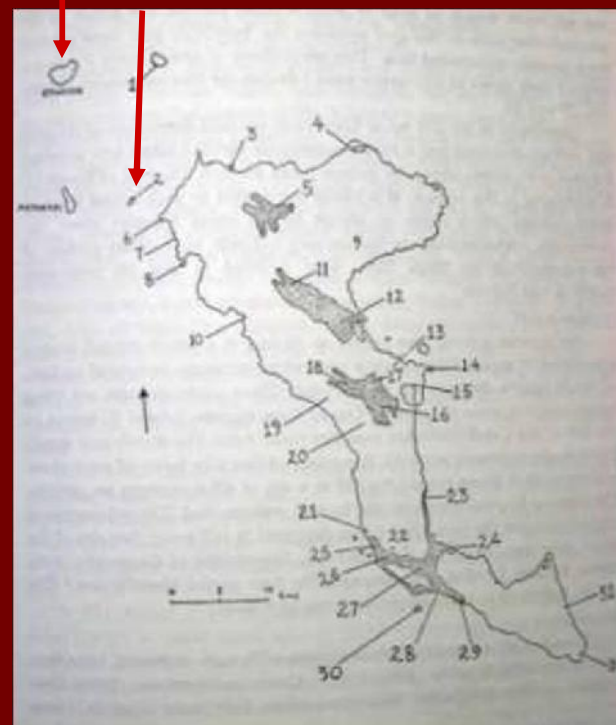

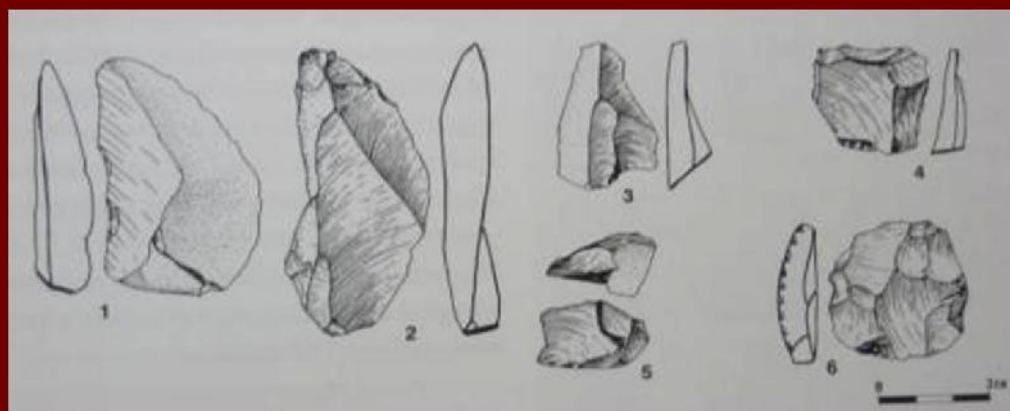
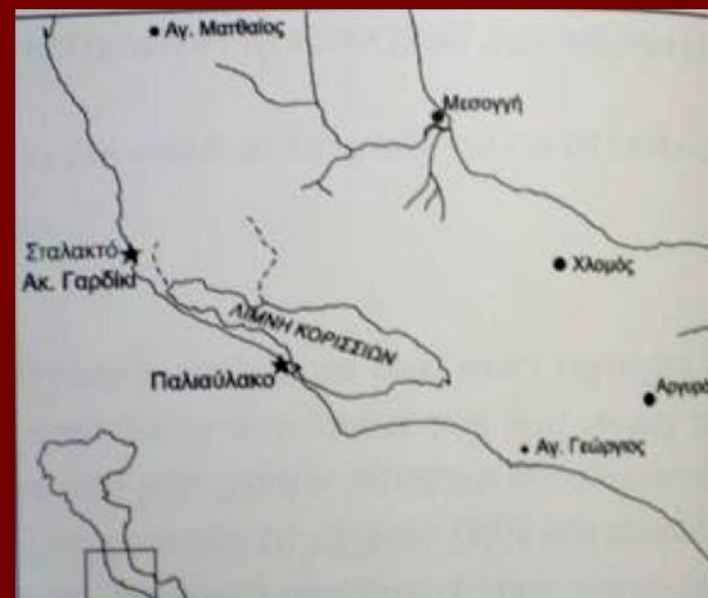

Εικ. 4. Ανιλάκι Οθωνίων, θέση Κανόν: Εργαλεία:
4.1: Εγκοπή, 4.2: Γλυφίδα, 4.3: Οδοντωτό, 4.4: Εγκοπή

Οθωνοί
Διάπλο

Λιμνοθάλασσα Κορισσίων, Παλιαύλακα
Μέση Παλαιολιθική
150.000-80.000 π.Χ.

Λευκάδα, Καρυώτες

Ημιτελής χειροπέλεκυς Αχελαίας τεχνολογίας
Μέση παλαιολιθική περίοδος

ΑΕ 2749

ΑΕ 2849

Παλαιολιθικά τέχνεργα της Μέσης
Παλαιολιθικής περιόδου, από τους
Καρυώτες.

Καρυώτες

Ακρ. Λευκάτας

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΛΙΘΙΝΩΝ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΛΕΒΑΛΛΟΥΑ (LEVALLOIS)

Στη Λευκάδα εντοπίζονται λίθινα εργαλεία κατασκευασμένα σύμφωνα με την τεχνική Λεβαλλούα (Levallois).

Η τεχνική αυτή που θεωρείται σημαντική εξέλιξη στην τεχνολογία του λαξευμένου λίθου πρωτοεφευρέθηκε στην Ευρώπη 100.000 χρόνια από σήμερα.

Περιλάμβανε την προσεκτική προετοιμασία ενός χελωνόσχημου πυρήνα έτσι ώστε κατά τελευταίο κτύπημα να παράγεται μια φολίδα προκαθορισμένου μεγέθους και σχήματος.

ΠΡΩΤΗ ΒΑΘΗ: Προετοιμασία της περιφέρειας του κοιλώτου
FIRST STEP: Forming edges of nucleus

ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΑΘΗ: Προετοιμασία με προσεκτική προετοιμασία
SECOND STEP: The surface is also flattened

ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΑΘΗ: Προετοιμασία της επιφάνειας του πυρήνα
SECOND STEP: The surface is also flattened

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΒΑΘΗ: Προετοιμασία της επιφάνειας του πυρήνα
FINAL STEP: The surface is also flattened

STONE TOOL MANUFACTURE THE LEVALLOIS TECHNIQUE

Stone tools manufactured according to the Levallois technique have been found in Leukas.

This technique, which is considered an advance in flint-knapping technology, was introduced in Europe 100,000 years ago. It involved the careful preparation of a tortoise-shaped core so that a flake of predetermined size and shape could be struck from it.

ΠΡΩΤΗ ΒΑΘΗ: Προετοιμασία επιφάνειας επιφάνειας
FIRST STEP: Forming edges of nucleus

ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΑΘΗ: Προετοιμασία της επιφάνειας του πυρήνα
SECOND STEP: The surface is also flattened

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΒΑΘΗ: Προετοιμασία της επιφάνειας του πυρήνα
FINAL STEP: The surface is also flattened

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΒΑΘΗ: Προετοιμασία της επιφάνειας του πυρήνα
FINAL STEP: The surface is also flattened

Παλαιολιθικά Φισκάρδου

Μουσείο Αργοστολίου
Παλαιολιθικά εργαλεία

Πυρήνες

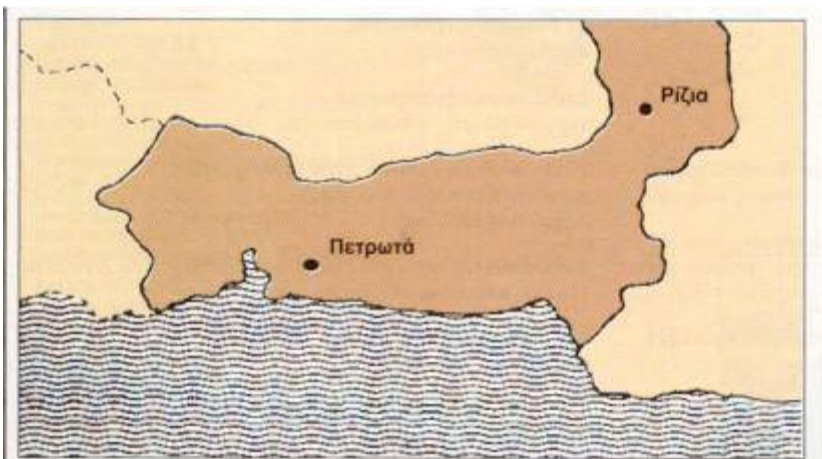

Φολίδες

Λεπίδες

ΘΡΑΚΗ Βράχος Πετρωτών

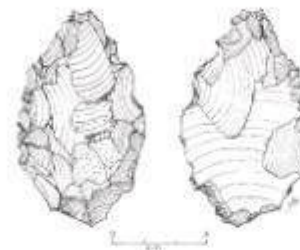

Αλλουβιακές επιχώσεις, Σκυλόρεμα

8. Εργαλεία της Μέσης
Παλαιολιθικής από
μαρμαίμιθα από τις θέσεις 9
και 10, όπως φαίνονται Ατ-
βολοειδή (Lavallois flakes),
εγκοπές (notches) και
οδοντωτά (senticulates).

9Α και 9Β. Ο πέλεκυς
(ομφαλοειδής) της θέσης 10
(σ. Ε. Αδών).

ΘΡΑΚΗ

Αλλουβιακές επιχώσεις, Σκυλόρεμα

ΘΡΑΚΗ

Μακεδονία, Γρεβενά, εγκαταστάσεις 1600-1800 μ. υψ.

Μακεδονία, Γρεβενά

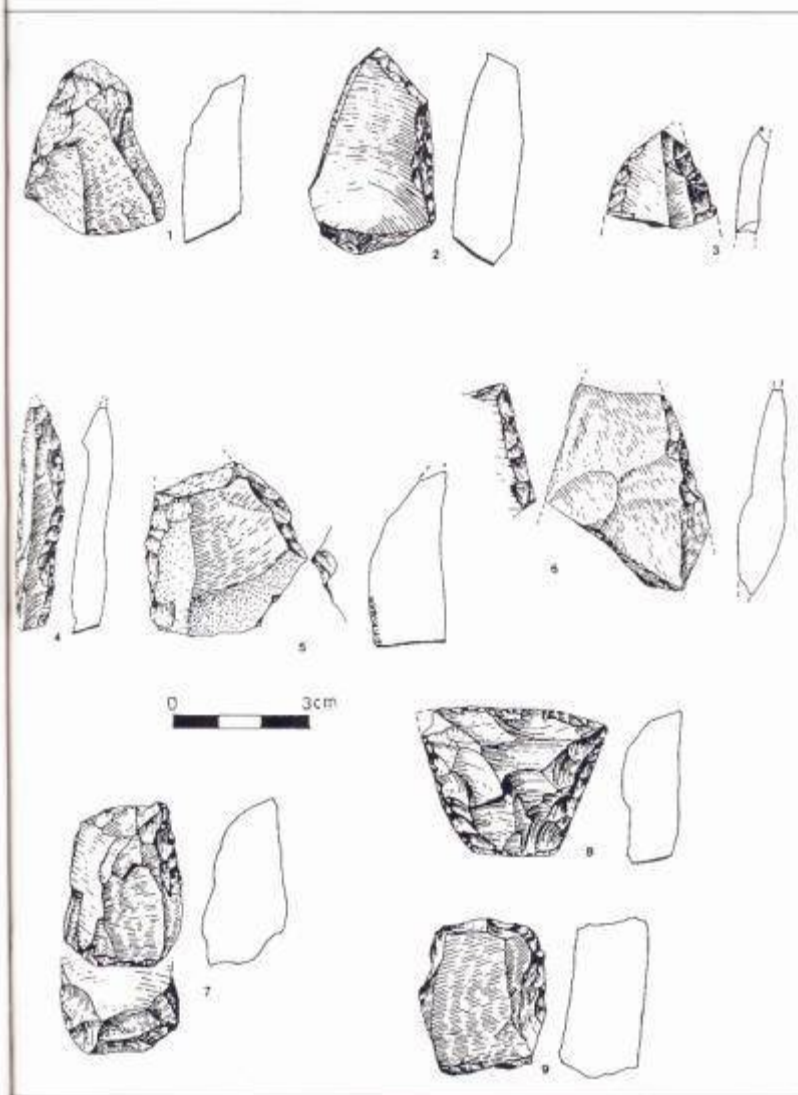

Μακεδονία, Γρεβενά

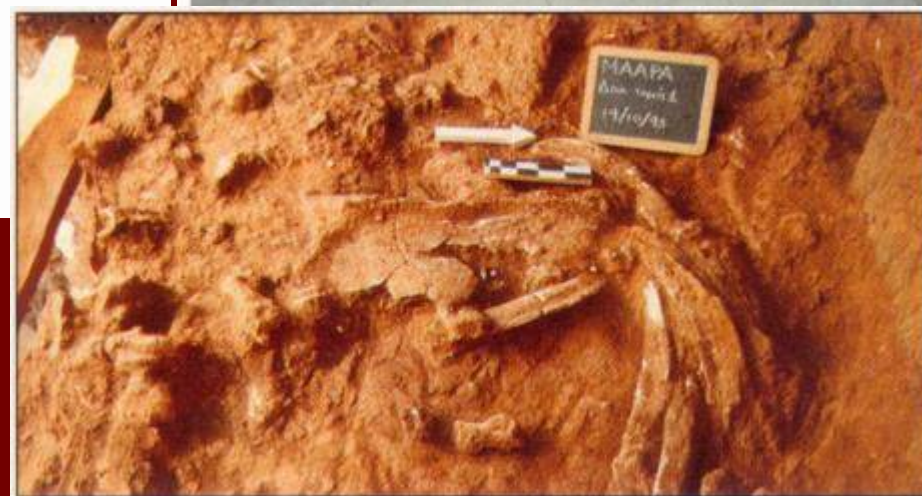

Μακεδονία, Γρεβενά

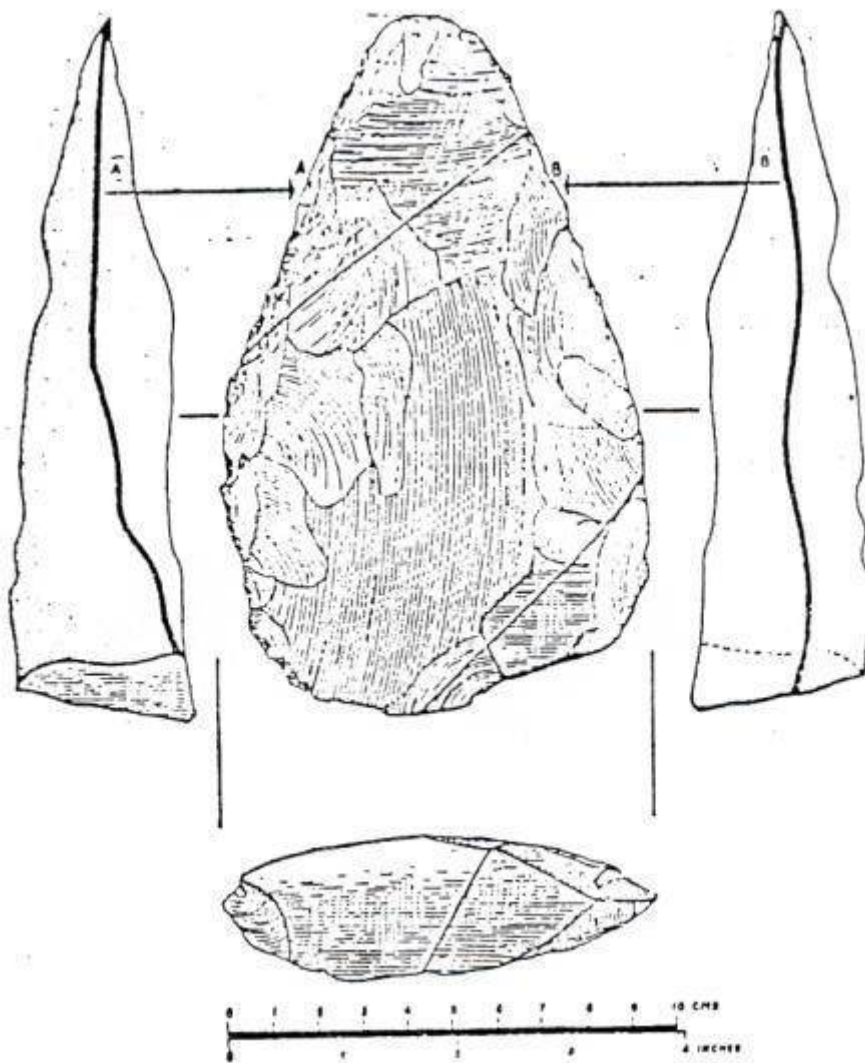

Λιθοτεχνία από τη θέση
Πηγές του Αγγίτη:
1. Πλευρική ράσπα,
2. ανάστροφη πλευρική
ράσπα, 3, 4, 6. διπλές
ράσπες, 5. διπλή ράσπα και
μπεκ, 7. πλαγιοσυγκλίνουσα
ράσπα, 8. διπλή
πλαγιοσυγκλίνουσα ράσπα,
9. Εξέστρο και ράσπα
(κατά Ντάρλα, 1995).

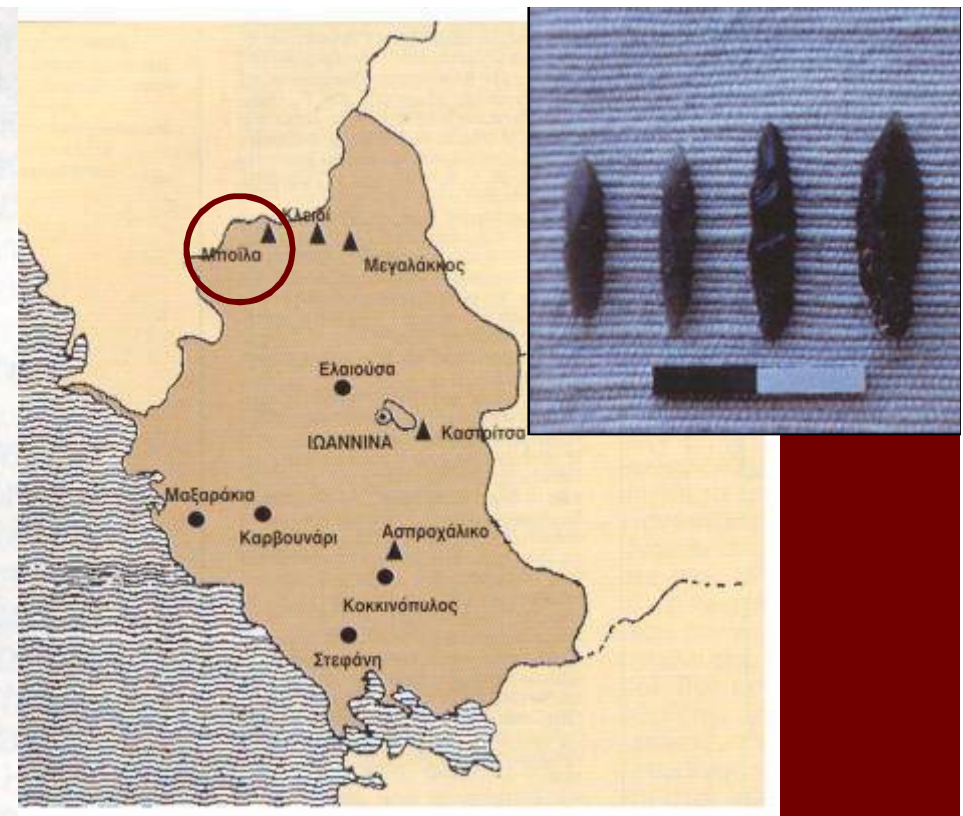
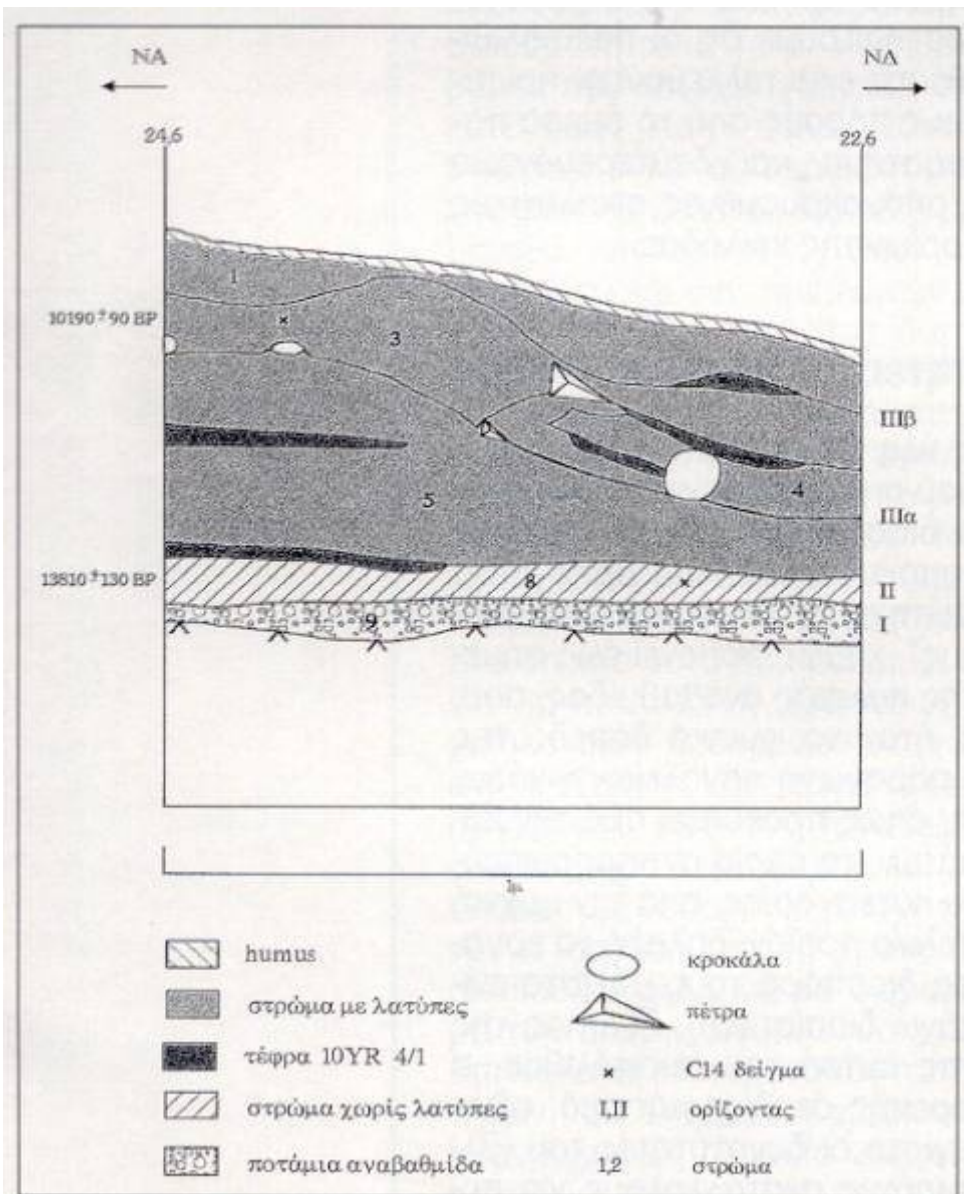

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ Πηγές του Αγγίτη

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, Παλαιόκαστρο
Αμυγδαλόσχημος "διπρόσωπος« χειροπέλεκυς
Αρχαιότερη Παλαιολιθική

ΗΠΕΙΡΟΣ Βραχοσκεπή Μποϊλα

Χάρτης των
προϊστορικών θέσεων
της Ηπείρου

(Εποχή Λίθου – Εποχή
Χαλκού)

Νησί Ιωαννίνων

Λόφος Καστρίτσας

Σπηλιά Καστρίτσας

Η Εποχή του Λίθου στην Ήπειρο και τα Ιόνια Νησιά

Παλαιολιθική εποχή (c. 1.000.000 - 10000 π.Χ.)

Μεσολιθική (10000 - 7000 π.Χ.)

Επιβίωση δίπλα στους παγετώνες

Πριν από 25.000 χρόνια παγετώνες σκέπαζαν ολοχρονίς τις οροσειρές της Πίνδου. Η ενδοχώρα της Ηπείρου ήταν ένας αρκετά αφιλόξενος τόπος. Ωστόσο, ομάδες κυνηγών έκαναν από την άνοιξη ως το φθινόπωρο σύντομες εξορμήσεις σε αναζήτηση τροφής και άλλων πόρων διαβίωσης. Απομεινάρια από τις καθημερινές ασχολίες τους βρέθηκαν στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων. Καταφύγια, όπως το σπήλαιο της Καστρίτσας, προσέφεραν στέγη, προστασία από λύκους, λύγκες και αρκούδες και πρόσβαση σε έναν ποικίλλο βιότοπο. Στις παρυφές της λίμνης Παμβώτιδας και στα γύρω οροπέδια ακούραστοι ιχνηλάτες εξοπλισμένοι με δόρατα, τόξα και παγίδες εντόπιζαν τη λεία τους: ελάφια, ευτραφή άγρια βόδια, βραχύσωμα άλογα, υδρόβια πουλιά, αλεπούδες και ασβούς. Με σακίδια μετέφεραν πίσω στον καταυλισμό τα αγαθά του κόπου τους. Τρώγοντας γύρω από τη φωτιά, κατεργάζονταν το ξύλο, τον λίθο, το κόκαλο, το κέρατο και το τομάρι με τέχνη και γνώση ριζωμένη σε εμπειρία αιώνων. Ανταλλάσσοντας διηγήσεις και χρήσιμες παρατηρήσεις από τις περιπλανήσεις τους σχεδίαζαν όλοι μαζί την αναχώρηση για νέους προορισμούς.

Το τέλος της εποχής των παγετώνων

Πριν από 18.000 χρόνια οι πάγοι άρχισαν να λιώνουν αλλά το κλίμα ήταν ακόμη ασταθές. Η θάλασσα κατέκλυσε προοδευτικά τις πεδιάδες σε χαμηλό υψόμετρο και δημιούργησε τελικά το δίαυλο μεταξύ της Κέρκυρας και του κορμού της Ηπείρου. Στα ορεινά ανοίχθηκαν απροσπέλαστες ως τότε περιοχές και διαβάσεις. Οι κυνηγοί αναπροσάρμοσαν τις στρατηγικές επιβίωσής τους: ακολούθησαν συστηματικά τα θηράματα κοντά στις πηγές των ποταμών κάτω από τις κορυφογραμμές της Πίνδου: αγριόγιδα και αίγαγρους, λαγούς, αγριόχοιρους, κάστορες και ψάρια. Αρχαιολογικές ανασκαφές σε βραχοσκεπές στην κοιλάδα του Βοϊδομάτη αποκάλυψαν εκατοντάδες χιλιάδες υπολείμματα της ζωής ολιγομελών οικογενειών. Ίσως από εδώ, δοκιμάζοντας δύσβατα περάσματα μέσα από τα βουνά, οι τελευταίοι νομάδες κυνηγοί να ήρθαν πριν από περίπου 8.000 χρόνια σε επαφή με τους κτηνοτρόφους και τους καλλιεργητές της δυτικής Μακεδονίας και του θεσσαλικού κάμπου.

Πηγή: Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων / www.amio.gr

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ

ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων / www.amio.gr

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Η Παλαιολιθική Εποχή:

Ακούραστοι ιχνηλάτες – σκεπτόμενοι κυνηγοί

ΕΛΕΝΗ ΚΟΤΖΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1960, στο χάρτη της προϊστορίας της Ευρώπης υπήρχε ένα μεγάλο κενό: οι αρχαιολογικές μαρτυρίες για τη δραστηριότητα των νομάδων κυνηγών-συλλεκτών της Παλαιολιθικής εποχής στη χερσόνησο του Αίμου ήταν εξαιρετικά αποσπασματικές. Όμως ένας διαρακτικός και πρωτοπόρος προϊστοριολόγος από το πανεπιστήμιο του Cambridge, ο Eric Higgs (1908-1976), αξιολόγησε την περιοχή ως προνομιακό πεδίο έρευνας. Ο πατριάρχης αυτός μιας αρχαιολογικής σχολής σκέψης με διεθνή εμβέλεια, εκείνης της παλαιοοικονομίας, μαζί με τους συνεργάτες του επέλεξαν να επικεντρώσουν το ενδιαφέρον τους στην περιοχή της Ηπείρου. Και τούτο για τρεις κυρίως λόγους: πρώτα, γιατί τα ιδιαίτερα έντονα φαινόμενα διάβρωσης του εδάφους έδωσαν, κατά τις προκαταρκτικές έρευνες, πληθώρα επιφανειακών αρχαιολογικών ευρημάτων διαφόρων φάσεων της Παλαιολιθικής: ύστερα, γιατί η προσδοκία εντοπισμού σπηλαίων, όπου συχνά διασώζονται επάλληλες φάσεις ανθρώπινης δραστηριότητας, θεωρήθηκε υψηλή μέσα στους πολύκλωνους ορεινούς όγκους που περιλαμβάνουν τις κοιλάδες, τις χαράδρες και τα φαράγγια των πολυαριθμικών ποταμών· τέλος, γιατί ο Higgs εκτίμησε πως το ιδιόμορφο κατακερματισμένο ανάγλυφο της Ηπείρου – προϊόν σύνθετων και ιδιότυπων διαδικασιών, άρρηκτα συνδεδεμένων με το μέτωπο σύγκρουσης μεγάλων και μικρότερων τεκτονικών πλακών της λιθόσφαιρας – και το σχετικά υγρό κλίμα, που θα επικρατούσε ακόμη και κατά τις ψυχρότερες περιόδους της εποχής των παγετώνων, σπινέθεται έναν ξεχωριστό πόλο έλξης για τους νομάδες κυνηγούς της Παλαιολιθικής. Εδώ τελικά δοκίμασε τις ριζοσπαστικές, για την εποχή, απόψεις του και τις καινοτόμους διεπιστημονικές τεχνικές πεδίου που είχε αρχίσει να διαμορφώνει, εισηγήμενος πως, στο πλαίσιο ενός περιφερειακού οικιστικού δικτύου, η λειτουργία και το ειδικό βάρος μιας προϊστορικής εγκα-

τάστασης συννοτάται προς το εκάστοτε φυσικό πλάνο-παραγωγικό περιεχόμενό της.

Τα ιδιαίτερα γόνιμα αποτελέσματα των πρώτων αυτών ερευνών ενθάρρυναν μακροχρόνια προγράμματα και μελέτες που έχουν πολλαπλασιάσει την αρχαιολογική και παλαιογεωγραφική μαρτυρία και ολοένα εκτείνουν την ερευνητική στοχοθεσία και προβληματική. Παρ' όλο, λοιπόν, που σήμερα για τη παλαιολιθική έρευνα αναπίστευται αρκετά γοργά σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου, η πληρέστερα τεκμηριωμένη περιοχή παραμένει εκείνη που κατά προσέγγιση οριοθετείται ανατολικά από την οροσειρά της Πίνδου, προς νότο περιμετρικά του Αμβρακικού κόλπου, δυτικά από τη Λευκάδα ως τις Διαπόντιες Νήσους και προς την Άρκτο τεχνητά από το πολιτικό σύνορο με την Αλβανία, αλλά, κατά το παρελθόν, έως τη λεκάνη απορροής του ποταμού Λέου- Vjosa. Παρά τη σχετικά περιορισμένη έκτασή της, από τη σκοπιά του νομαδικού παλαιολιθικού τρόπου ζωής, αλλά και τις σημαντικές περιβαλλοντικές μεταβολές που συντελέστηκαν τα τελευταία 500.000 χρόνια, η Ήπειρος συνεχίζει να προσφέρε εδαφός για ανανεωμένες αναγνώσεις και ερμηνείες μιας μακραίωνης, όχι χωρίς ασυνέχειες, πολιτισμικής μαρτυρίας.

Στην περιοχή αυτή φαίνεται πως υπήρχαν, τουλάχιστον από τα 450.000-350.000 χρόνια πριν το παρόν, οι απαραίτητες παλαιοοικολογικές προϋποθέσεις εγκατάστασης για το ρεύμα των πρώτων αποίκων του ευρωπαϊκού χώρου. Οι προγονικές αυτές μορφές ανθρώπων, προερχόμενες από το λίκνο της ανθρωπότητας, την Αφρική, πρέπει να διέσδυαν και στην Ήπειρο, η οποία βρίσκεται, αν όχι πάνω, πάντως πολύ κοντά στους πιθανολογούμενους δρόμους μετανάστευσης.

Σε κάθε περίπτωση, τα αρχαιότερα ασφαλώς χρονολογημένα παλαιολιθικά υλικά κατάλοιπα στην Ήπειρο ανάγονται στα 150.000 χρόνια πριν το παρόν περίπου.

ΣΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ: Καρβουνάρι (νομός Θεσπρωτίας). Αποθέσεις ινθρογής (terra rossa), όπου διασώζονται πλούσια πολιτισμικά κατάλοιπα της Μέσης Παλαιολιθικής.

Λαθραϊκό, βραχσοκεπή (νομός Πρέβεζας). Δόντι δασύβιου
βραχύσωμου ρινόκερου. Μέση Παλαιολιθική.
Αρ. ευρ. AMI 7574-1.

Λαθραϊκό, βραχσοκεπή (νομός Πρέβεζας). Δόντια από
θηρόμαστα, κατάλοιπα διατροφής κυνηγών. Μέση Παλαιολι-
θική. Αρ. ευρ. AMI 7565-4 (άγριο βοδί), AMI 7574-3 (ελάφι).

Καστρίτσα, σπήλαιο (νομός Ιωαννίνων).
Τμήμα κρανίου μαζί με κέρατο
από αρσενικό ερυθρό ελάφι,
απόφραγμα κατεργασίας
πρώτης ύλης για την κατασκευή
εργαλείων εξοπλισμού.
Ανώτερη Παλαιολιθική.
Αρ. ευρ. AMI 1061.

Μπόρα, βραχσοκεπή (νομός Ιωαννίνων). Κάτω γνάθος
αγριόγαιδων, διατροφικά κατάλοιπα. Ανώτερη Παλαιολιθική.
Αρ. ευρ. AMI 3808, 54406 (ανήλικα άτομα, άνω αριστερά
και δεξιά) και 54212 (ενήλικο άτομο, κάτω δεξιά).

Καστρίτσα, σπήλαιο (νομός Ιωαννίνων).
Κάτω γνάθος άγριου μεγαλόσωμου βοδιού,
διατροφικό κατάλοιπο. Ανώτερη Παλαιολιθική.
Αρ. ευρ. AMI 7558.

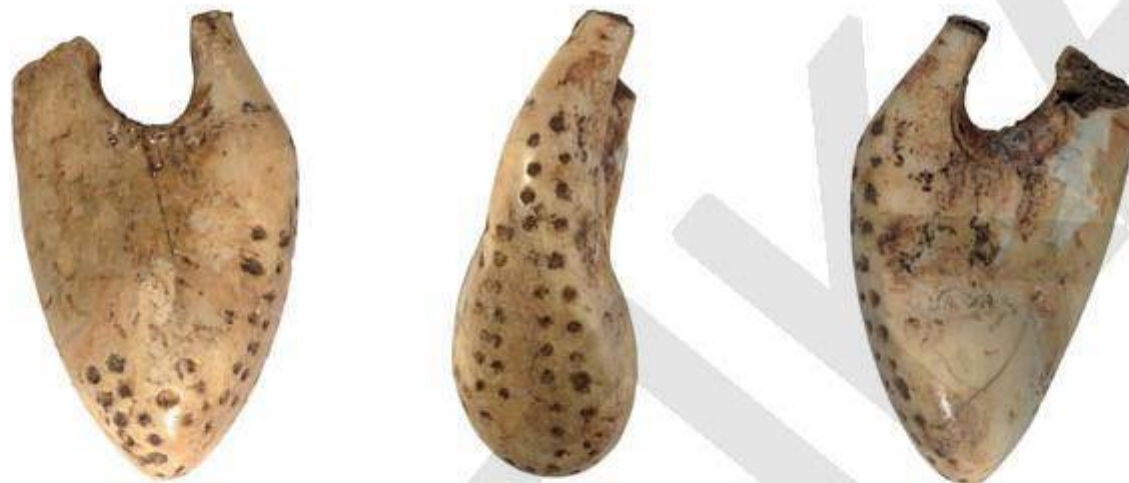

*Καστρίτσα, σπήλαιο (νομός Ιωαννίνων). Λιχμές δοράτων από οστό ή κέρατο.
Ανώτερη Παλαιολιθική. Αρ. ευρ. AMI 10523, 10517, 10521, 10515.*

Πρόκειται για εργαλεία λαξευμένα σε σκληρά και επιχωριάζοντα σε αφθονία πετρώματα, όπως ο πυριτόλιθος. Στην πλειονότητά τους τα εργαλεία αυτά ήταν προορισμένα για γενικευμένη χρήση, π.χ. κοπή ή ξέση, τεκμήρια μιας απλής, θα λέγαμε, ζωής. Ζωής όπου την επικοινωνία, δηλαδή την ανταλλαγή και τη μετάδοση της γνώσης και των συναισθημάτων από γενιά σε γενιά, υπηρετούσε μια μορφή πρωτο-ομιλίας χωρίς ικανότητα συμβολικής αναπαράστασης των ιδεών και του κόσμου. Επομένως, για χιλιάδες χρόνια οι μέθοδοι κατεργασίας του λίθου και τα εργαλεία της καθημερινής ζωής δεν παρουσιάζουν σημαντικές μεταβολές. Δημιουργοί και φορείς αυτού του βραδυπορούντος ακόμη πολιτισμού, της αποκαλούμενης Μέσης Παλαιολιθικής, θεωρούνται οι στιβαρές διάπλασης άνθρωποι του Νεάντερταλ (*Homo sapiens neanderthalensis*). Στη βορειοδυτική Ελλάδα, η έρευνα έχει καταγράψει κάποιες διακόσιες τοποθεσίες δραστηριότητας τέτοιων μετακινούμενων ομάδων. Αυτές φαίνεται πως έφτασαν εδώ από τον βορρά της Ευρώπης ή από την αντίκρου ιταλική χερσόνησο, πιθανότατα σε παγετώδεις περιόδους, όταν το επίπεδο της θαλάσσιας στάθμης ήταν σημαντικά ταπεινωμένο έως και 120 μ. κάτω από το σημερινό. Η εξάπλωση προς νότο θα μπορούσε να έχει πραγματοποιηθεί διαμέσου της τεράστιας πεδινής έκτασης που τότε ήταν η θάλασσα της Αδριατικής. Τα λίθινα τέχνηρα μεσοπαλαιολιθικής τεχνολογικής παράδοσης από τις Διαπόντιες Νήσους (Δίαπλο, Μαθράκι, Οθωνοί) προσμετρώνται στην επιχειρηματολογία τέτοιων υποθέσεων.

Κλειδί, βραχονεκπή (νομός Ιωαννίνων). Οστέινες σπάτουλες για την κατεργασία δέρματος. Ανώτερη Παλαιολιθική. Αρ. ευρ. AMI 8799, 10489.

Καστρέτσα, σπήλαιο (νομός Ιωαννίνων). Χάντρα διακοσμημένη με γεωμετρικό μοτίβο εγχάρακτων στιγμών από δόντι ερυθρού ελαφιού. Ανώτερη Παλαιολιθική. Αρ. ευρ. AMI 10599.

Οι αρχαιολογικές θέσεις της Μέσης Παλαιολιθικής στην Ήπειρο, από τις δυτικότερες ακτές του Ιονίου έως βαθιά μέσα στην ορεινή ενδοχώρα, αντανακλούν είτε περιστασιακή διημέρευση είτε σημεία επανειλημμένων, για δεκάδες ή και εκατοντάδες χρόνια, ολιγοήμερων στάσεων κατά τις περιπλανήσεις για αναζήτηση τροφής ή άλλων πόρων διαβίωσης. Ορισμένες ίσως να αντιπροσωπεύουν ακόμη και τόπους συνεργασίας περισσότερων ομάδων – σε τόπους, για παράδειγμα, όπου υπήρχε αφθονία τροφής για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Οι μεσοπαλαιολιθικές εγκαταστάσεις σε υψόμετρο 600 μ. πάνω σε δύσβατο φυσικό πέρασμα ανάμεσα στα όρη της Παραμυθιάς (1.600 μ.) καταδεικνύουν τη σύνθετη δομή, ήδη κατά τις πρώιμες αυτές περιόδους, του οικιστικού δικτύου στο οικολογικό μωσαϊκό της Ηπείρου.

Οι περισσότερες θέσεις είναι καταυλισμοί στο ύπαιθρο: αγνάντια κατά μήκος ποταμοχειμάρριων κοιλάδων ή, πιο συχνά, στην περίμετρο λιμνών ή πρόσκαιρων ελών. Εκεί, αναλόγως την εποχή του έτους, προσελκύονταν από το υγρό στοιχείο και την αυτόχθονη βλάστηση φυτοφάγα θηλαστικά –ελάφια, ευμεγέθη βόδια– ρινόκεροι, αλλά και σμήνη διαβατάριων πουλιών. Παρά τους διάφορους κινδύνους, οι ευκαιρίες για την απόκτηση λείας, άμεσα μέσω της θήρας ή έμμεσα ως προϊόν πτωματοσυλλογής ή υφαρπαγής, θα ήταν

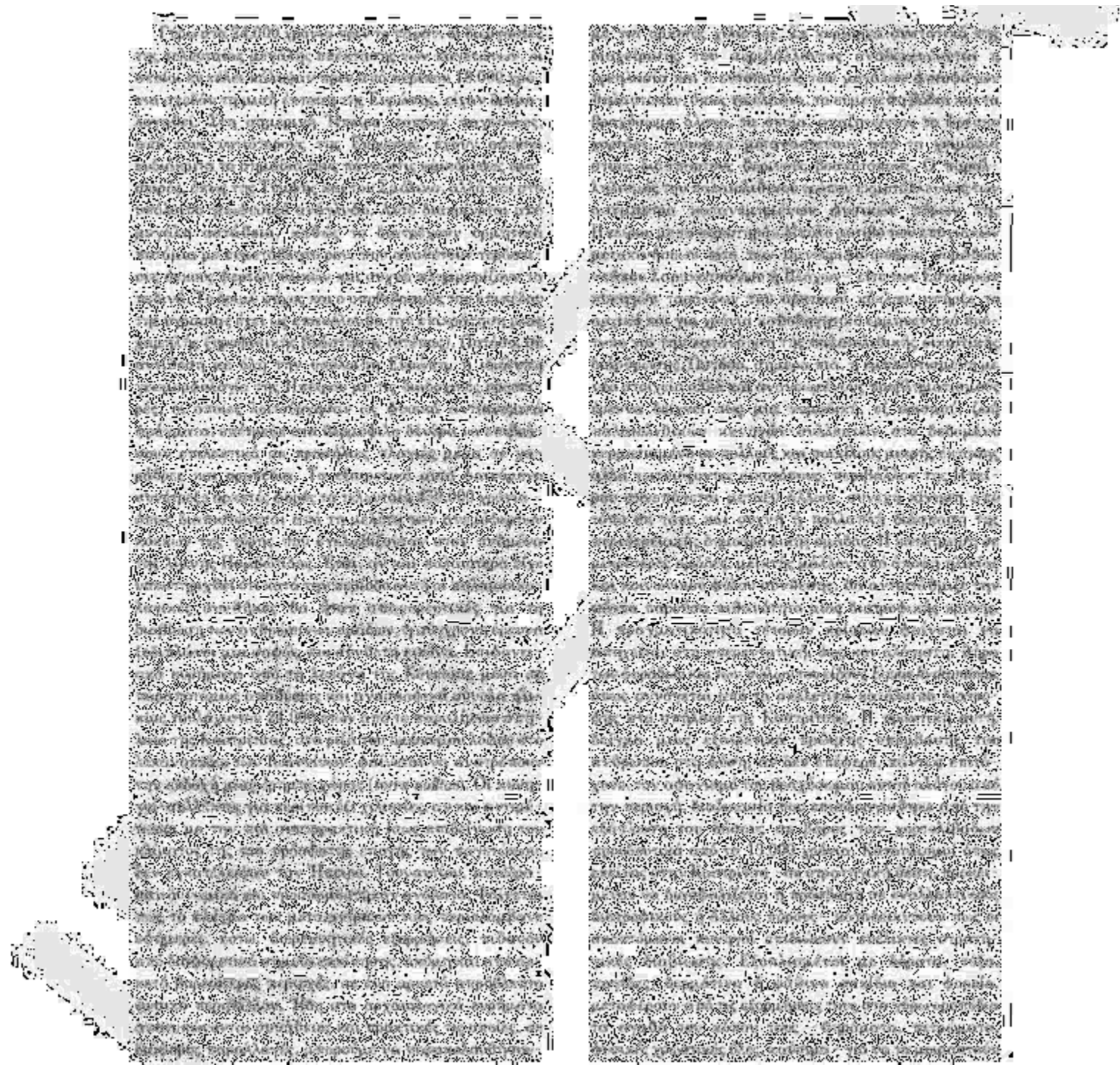
άξιες διεκδίκησης. Εξαιτίας του γεωτεκτονικού καθεστώτος, σήμερα, οι φυσιογραφικοί αυτοί σχηματισμοί, γνωστοί ως ερυθρογαίες (*terra rossa*), έχουν συνήθως αποξηρανθεί με φυσικές διαδικασίες. Ωστόσο, λόγω της βαθιάς διάβρωσης, σοβαρές είναι οι διαταράξεις στη στρωματογραφική γεωλογική και πολιτισμική ακολουθία. Παράλληλα, τα υπολείμματα της διατροφής των ανθρώπων του Νεάντερταλ, όπως τα οστά μεγάλων ή μικρών ζώων, έχουν αποσυντεθεί. Έτσι, παρά το μέγα πλήθος των λίθινων μεσοπαλαιολιθικών τέχνεργων από τοποθεσίες όπως ο Κοκκινόπηλος Πρέβεζας, το Καρβουνάρι, το Μόρφι και το Ελευθεροχώρι στη Θεσπρωτία, η μαρτυρία είναι ποιοτικά ελλιπής και αποσπασματική. Πρόδηλο όμως είναι ότι στην περιοχή επιβίωσαν πολλές γενεές ανθρώπων του Νεάντερταλ, έστω και εάν είχαν να ανταγωνιστούν, κατά καιρούς, άλλους μεγάλους θηρευτές, όπως αρκούδες, λιοντάρια, λύκους, ύαινες, ακόμη και αρπακτικά του αιθέρα, και να αντιμετωπίσουν σημαντικές διακυμάνσεις του κλίματος και μεταβολές του γεωγραφικού χώρου. Σήμερα μάλιστα επίκαιρο προβάλλει το ερώτημα: αποτέλεσε η Ήπειρος ένα από τα τελευταία καταφύγια επιβίωσης των ανθρώπων του Νεάντερταλ και μετά τα 35.000 χρόνια, όταν στο προσκήνιο της Ευρώπης επικρατεί πια ο σύγχρονος άνθρωπος (*Homo sapiens sapiens*);

Απτά και αδιαμφισβήτητα τεκμήρια για την ώρα δεν υπάρχουν. Ακόμη και τα πλούσια, αλλά όχι χωρίς προβλήματα χρονολογικού κυρίως προσδιορισμού, ευρήματα από το βραχίονες καταφύγιο του Ασπροχάλικου – στη δεξιά κατάντι του ρου του ποταμού Λούρου όχθη (νομός Πρέβεζας) – δεν επιτρέπουν τη συναγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Κατ' αναλογία, ωστόσο, προς άλλες χερσονήσους της βόρειας ακτής της Μεσογείου, όπως της Ιβηρικής, όπου απομονωμένοι πληθυσμοί ανθρών του Νεάντερταλ επιβίωσαν έως ακόμη και πριν από 28.000 χρόνια, παρόμοια πιθανότητα και για τη σημερινή δυτική Ελλάδα μοιάζει ελκυστική.

Σε κάθε περίπτωση, πρόσφατες έρευνες αρχίζουν να συμπληρώνουν τα κενά σχετικά με την αποκαλούμενη Πρώμη Ανώτερη Παλαιολιθική. Για παράδειγμα, τα ευρήματα από την υπαίθρια, σχεδόν παράκτια σήμερα, θέση Σπήλαιο, στα νότια πρηνή της κοιλάδας του ποταμού Αχέροντα (νομός Πρέβεζας), αποδίδονται στη λεγόμενη ωρινιάκια φάση και τη βολκανική της εκδοχή, φορείς της οποίας θεωρούνται οι πρώτοι σύγχρονοι άνθρωποι που έφτασαν στην Ευρώπη. Ανάλογα σπορικά στοιχεία αυτής της νεωτερικής τεχνολογικής παράδοσης εντοπίζονται και στην ενδοχώρα, π.χ. στον Παραπόταμο Θεσπρωτίας και στο Γραικόκαστρο Ιωαννίνων. Απομένει να προσδιοριστεί εάν οι νέοι αυτοί άποικοι έφτασαν εδώ μετά την εξαφάνιση των Νεάντερταλ ή εάν οι δύο ανθρωπολογικοί τύποι και οι διαφορετικοί πολιτισμοί τους συνυπήρξαν για κάποιο διάστημα.

Καστρίτσι, σπήλαιο (νομός Ιωαννίνων). Χάντρες από δόντια ηριθρών ελαφιών. Ανώτερη Παλαιολιθική. Αρ. ενρ. AMH 7567-2, -7, -3, -6, 10600.

με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Κάτω από το φυσικό στέγαστρο, γύρω από τη φωτιά, τρώγοντας, κατεργάζονται, με τέχνη και γνώση βαθιά ριζωμένη σε αιώνων εμπειρία, το ξύλο, την πέτρα, το κόκαλο, το κέρατο, το τομάρι. Συνάμα, με την ικανότητα να εκφράζονται με το λόγο, τις εικόνες αλλά και τη μουσική, ανταλλάσσουν διηγήσεις και κάθε λογής χρήσιμες παρατη-

ρήσεις από τις περιπλανήσεις τους. Όλοι μαζί σχεδιάζουν έτσι καλύτερα την αναχώρηση για νέους προορισμούς.

Μετά τα 18.000 χρόνια οι πάγοι αρχίζουν να λιώνουν. Για οκτώ περίπου χιλιετίες οι κλιματικές συνθήκες, αν και σε πορεία βελτίωσης, χαρακτηρίζονται από πολλές διακυμάνσεις. Από τη μια, η θάλασσα επελαύ-

Κλειδί, βραχυσκεπή (νομός Ιωαννίνων). Χάντρες από όστρεα (όστρακα) θαλάσσια και του γλυκού νερού. Ανώτερη Παλαιολιθική. Αρ. ενρ. ΑΜΙ 10566, 10560, 10569, 10549, 10550, 10551.

[illegible][illegible]

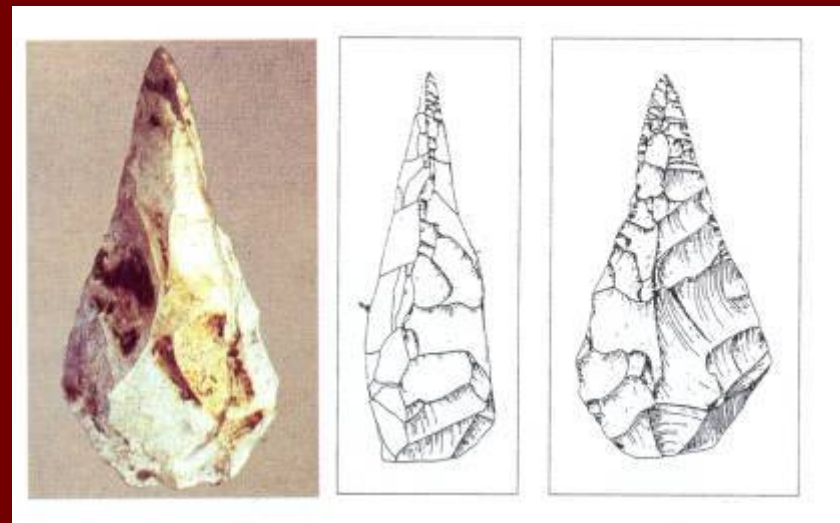
The following information is provided for informational purposes only. It is not intended to be used as a basis for any decision. The information is provided for informational purposes only. It is not intended to be used as a basis for any decision. The information is provided for informational purposes only. It is not intended to be used as a basis for any decision.

1. The first step in the process of identifying the
2. information is to determine the type of information
3. that is needed. This is done by asking the following
4. questions: What is the purpose of the information?
5. What is the scope of the information?
6. What is the time frame of the information?
7. What is the source of the information?
8. What is the format of the information?
9. What is the cost of the information?
10. What is the risk of the information?

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

1. The first step in the process is to identify the problem. This involves gathering information about the situation and determining what needs to be done. It is important to involve all relevant parties in this process to ensure that everyone has a clear understanding of the problem and the goals of the project.

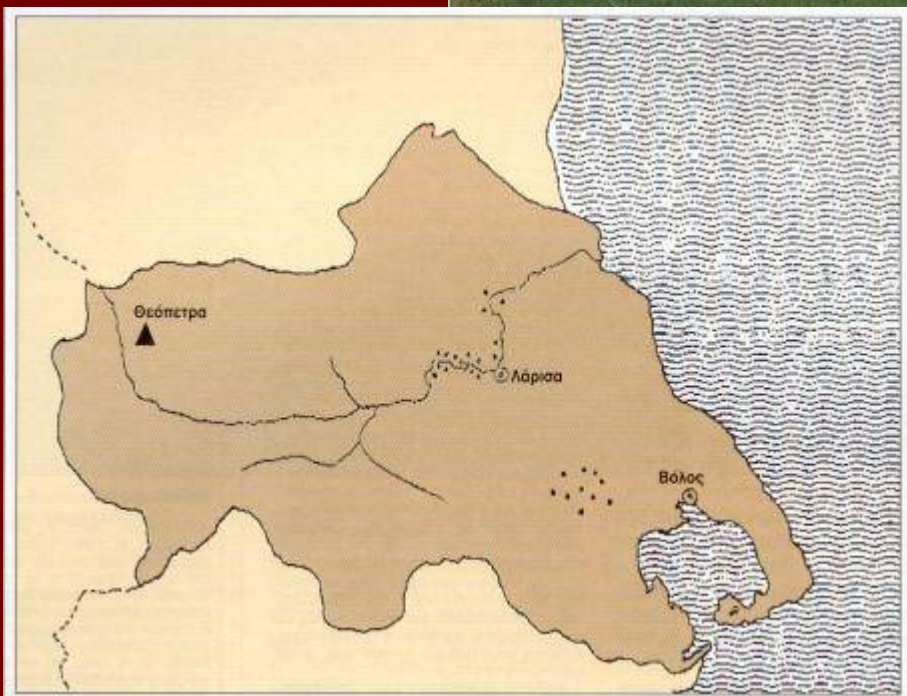
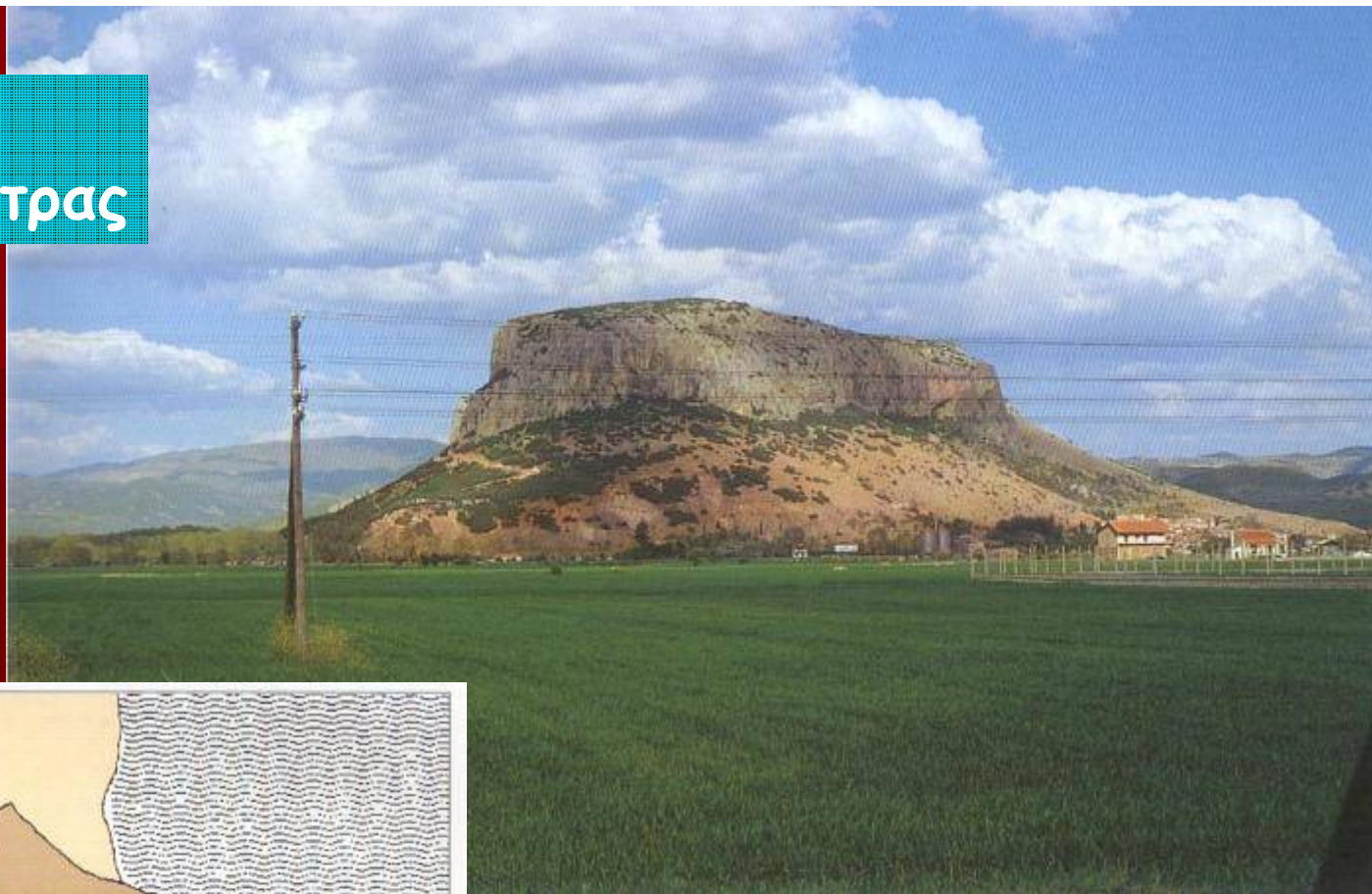
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933

Χειροπέλεκυς Κοκκινόπηλου
(Αρχαιότερη Παλαιολιθική)

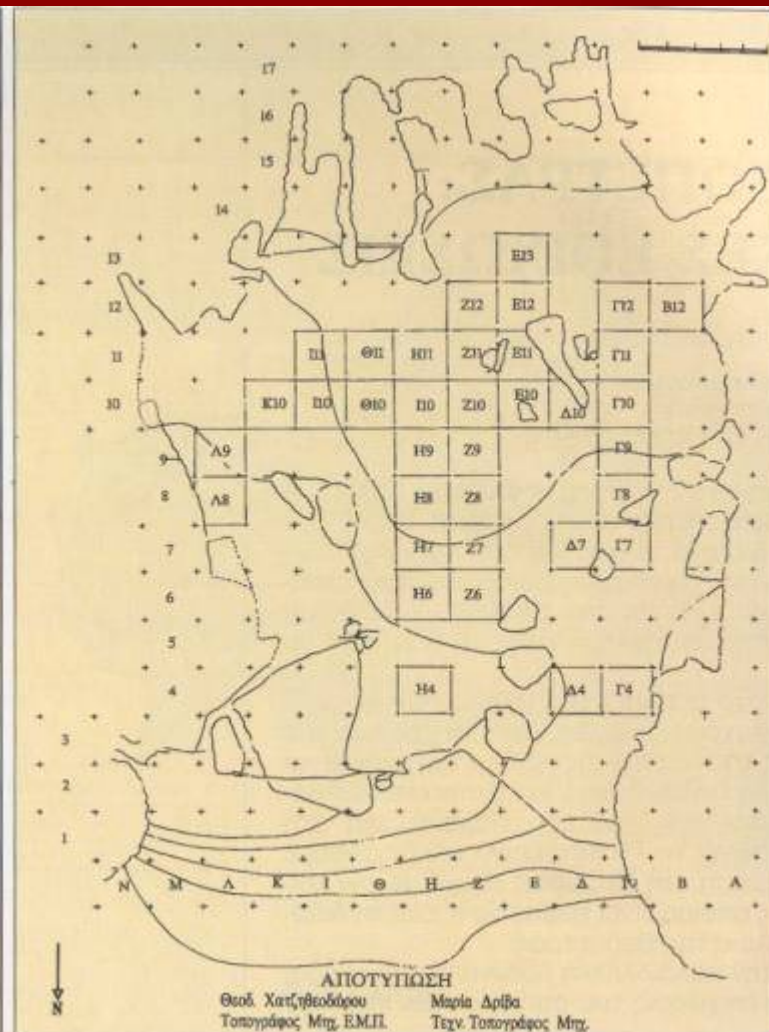
ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Σπήλαιο Θεόπετρας

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

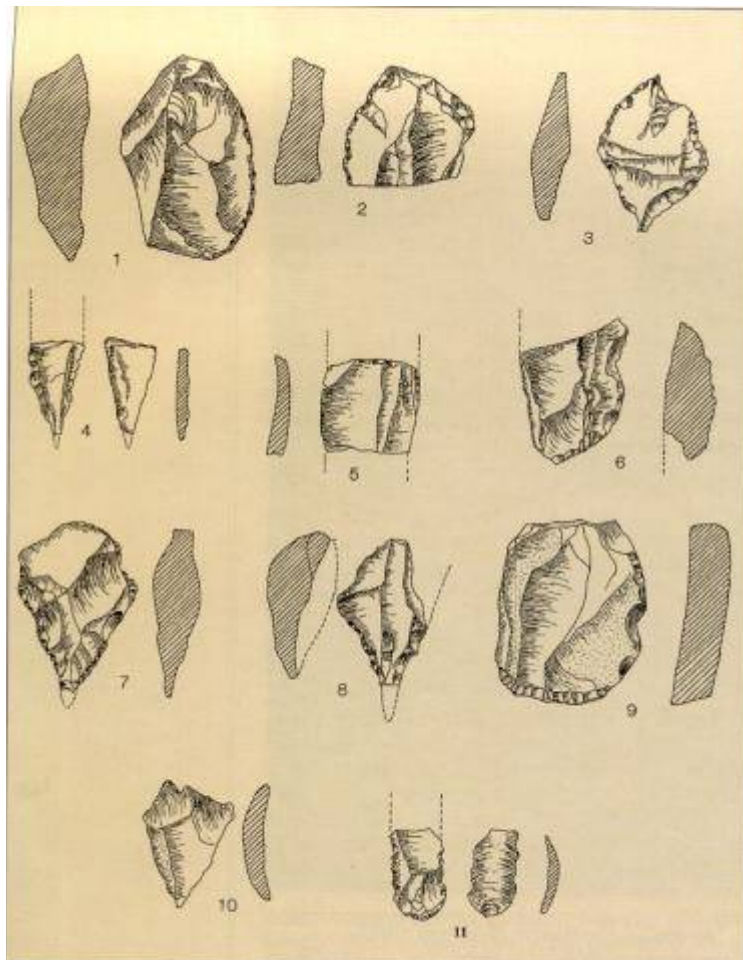
Σπήλαιο Θεόπετρας

Τα σκάμματα της ανασκαφής

Μεσολιθική ταφή

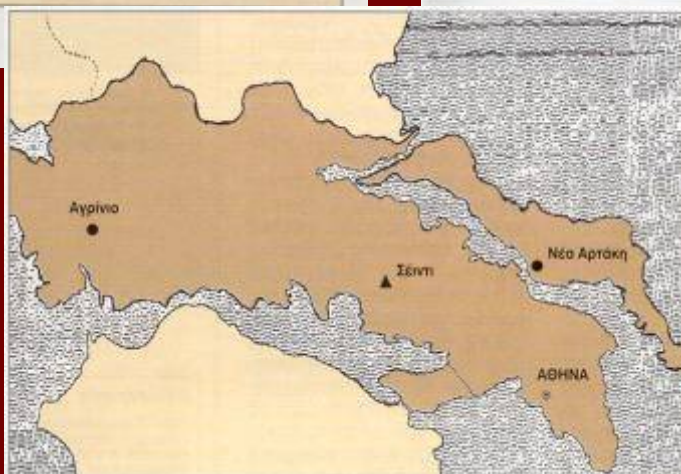
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ ΕΥΒΟΙΑ - ΣΠΟΡΑΔΕΣ

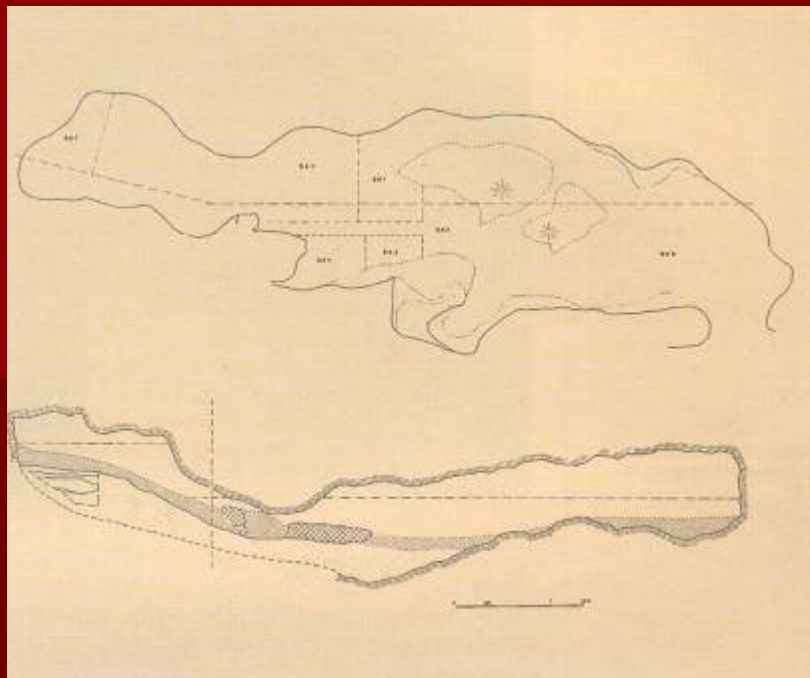

Σχέδ. 2. Εύβοια.
Παλαιολιθικά εργαλεία.

Σχέδ. 1. Παλαιολιθικές
θέσεις στην Εύβοια:
1. Αίμνη, 2. Προκόπι,
3. Αγ. Άννα, 4. Κοτσικάς,
5. Κοκκινόμηλι,
6. Παλιόχωρι, 7. Νέα Αρτάκη,
8. Τριάδα,
9. Εφτακόντακα
Μακρυκάπας,
10. Καμάρι Φύλλων,
11. Πλατάκι.

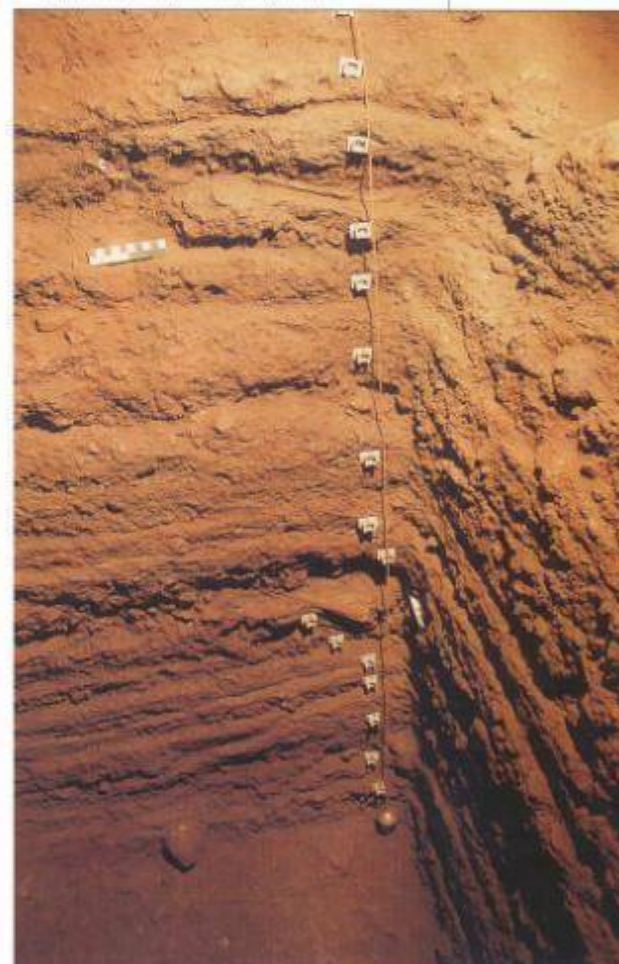

ΘΑΣΟΣ "Τζίνες"

4. Η εξόρυξη στις σκάς του ορυχείου Τ1 γινόταν οριζόντια. Στη σκά 2 τα επόμενα δάπεδα δείχνουν ότι προχωρούσε με διαδοχικό κάλυμα της οροφής.

7. Λίθινα εργαλεία με ίχνη κρούσης.

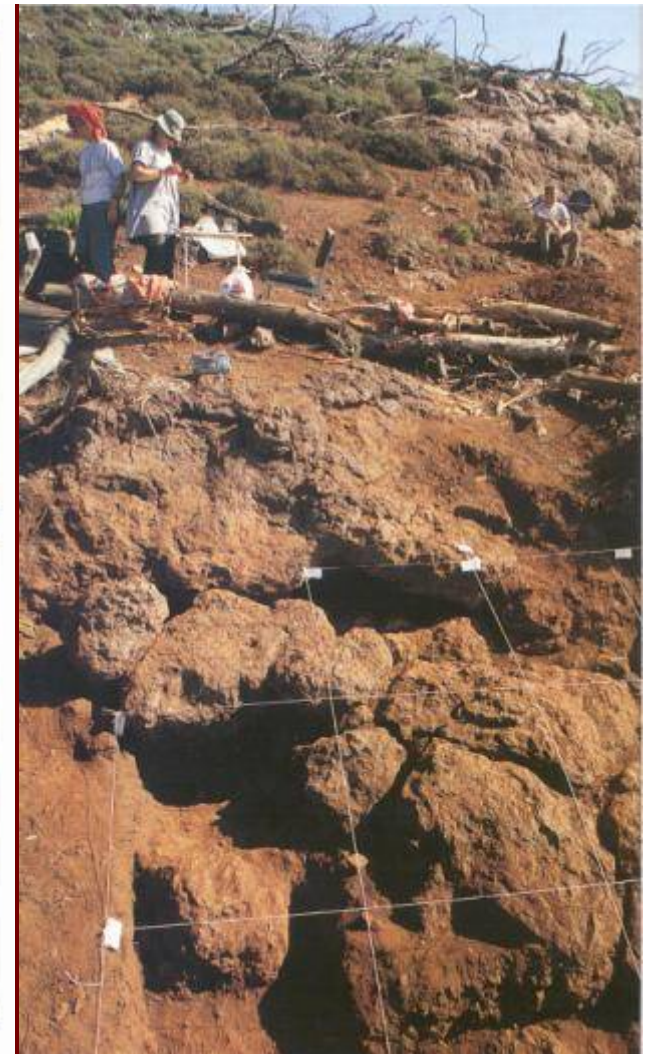
8. Οστέινα εργαλεία με έντονα ίχνη χρήσης.

11. Κέρατο που χρησιμοποιεί για την αποθήκευση της ώχρας.

12. Κατεργασμένα λίθινα εργαλεία από πυρπόλιθο.

ΘΑΣΟΣ
"Τζίνες", Ορυχείο ώχρας

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΚΡΗΤΗ (130.000 π.Σ.)

Homo erectus - πρώιμος ναυτικός;

Νότια Κρήτη (σπηλιές Τρέβελης)
Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών
2008-2009

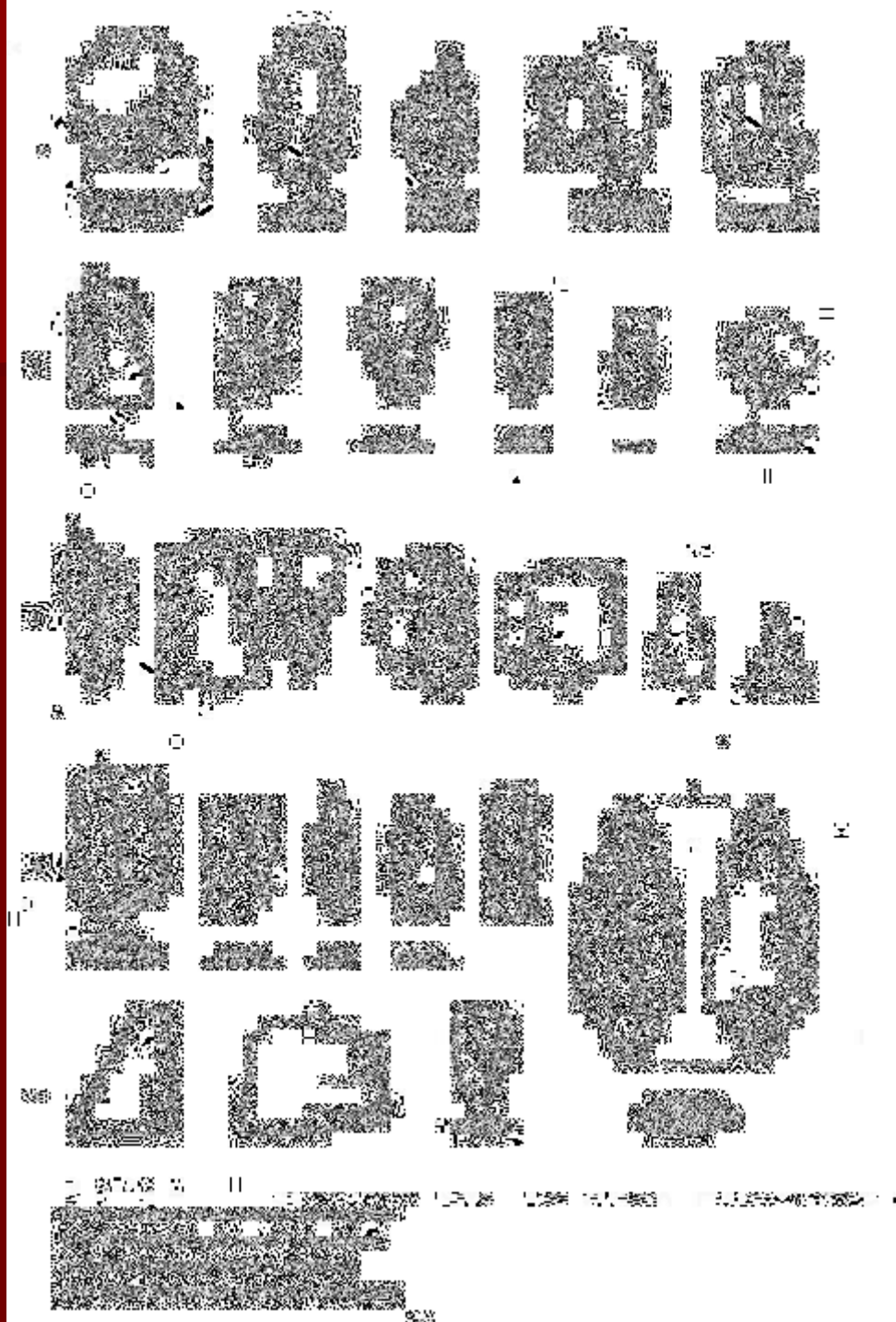

**Η ΜΕΣΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
(10.000 - 6500 π.Χ.)**

ΜΕΣΟΛΙΘΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΥΘΝΟ, ΜΑΡΟΥΛΑΣ

(π. 8800-8600 π.Χ.)

Δείγματα Μεσολιθικής
Λιθοτεχνίας
(9000 – 6500 π.Χ.)

ΑΡΓΟΛΙΔΑ

Σπήλαιο Φράγχθι

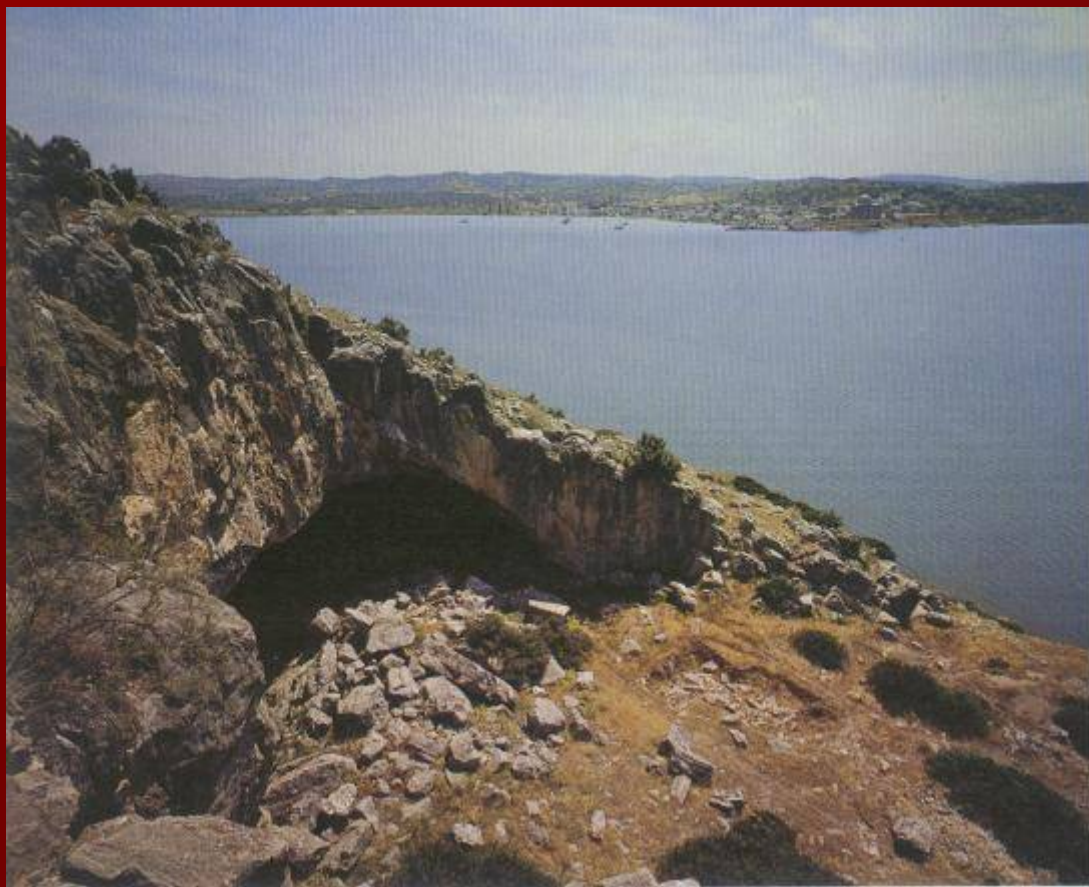

ΑΡΓΟΛΙΔΑ
Σπήλαιο Φράγχθι

ΑΡΓΟΛΙΔΑ

Σπήλαιο Φράγχθι: στρωματογραφία

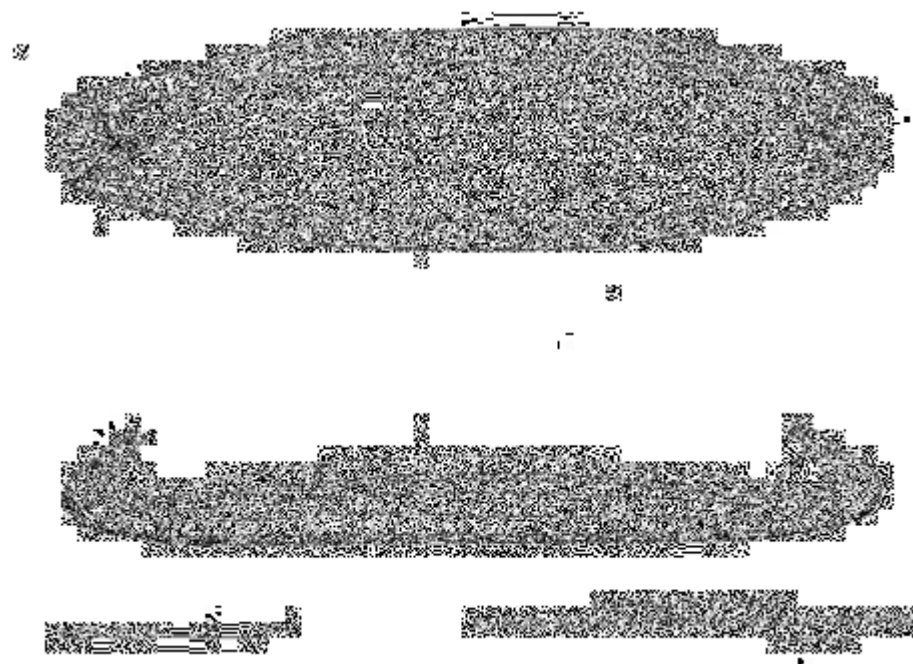
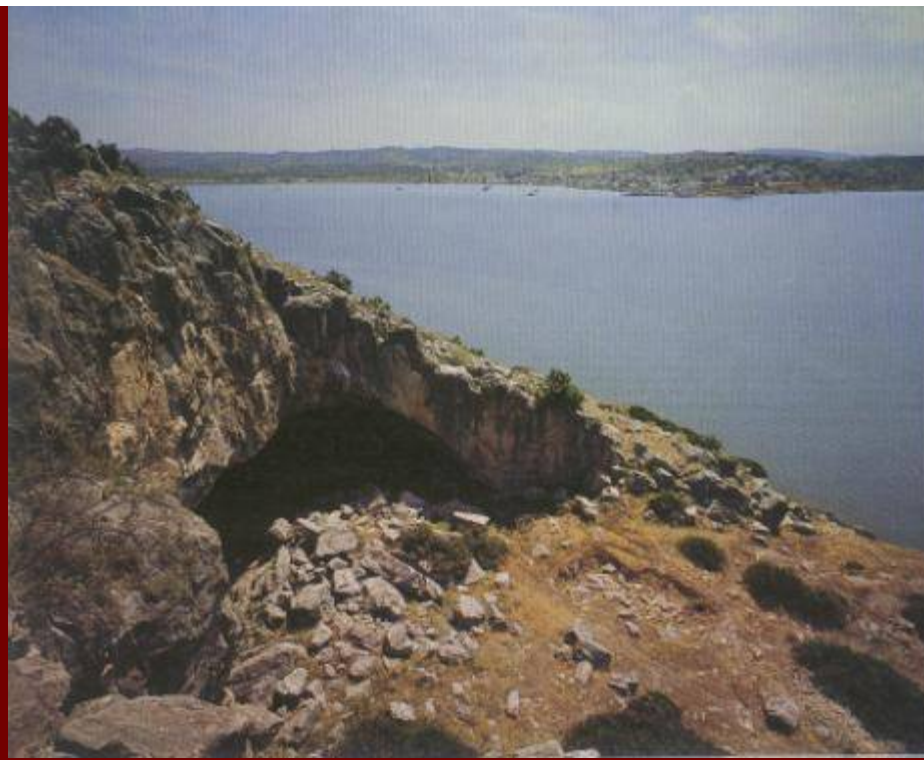
ΑΡΓΟΛΙΔΑ
Σπήλαιο Φράγχθι

Μεσολιθική ταφή γυναίκας

Μηλιακός οψιανός
στο Σπήλαιο Φράγχθι

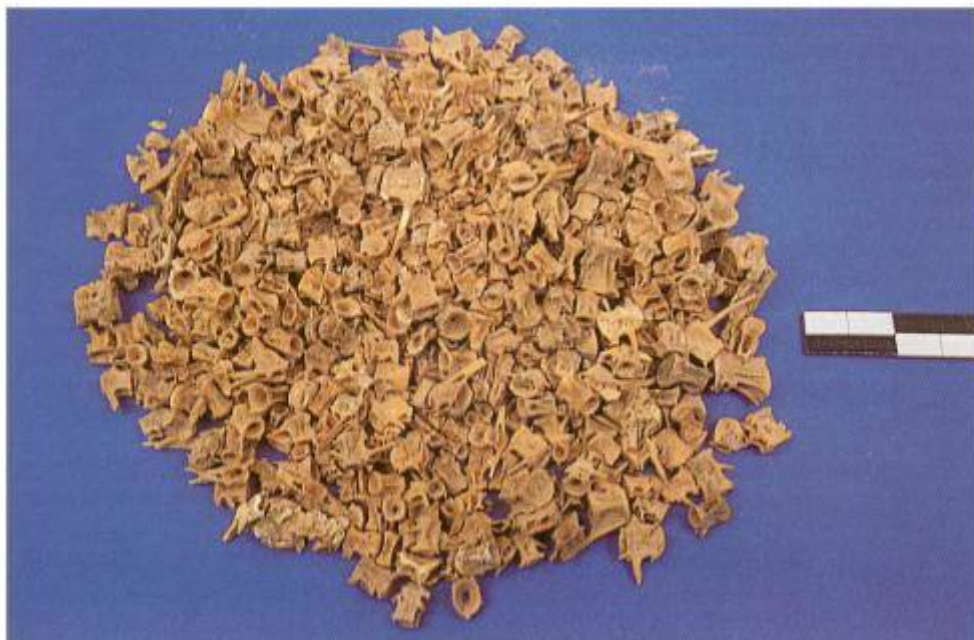

ΓΙΟΥΡΑ

Σπήλαιο του Κύκλωπα

3. Σπήλαιο του Κύκλωπα.
Οστά ψαριών της
μεσολιθικής περιόδου.

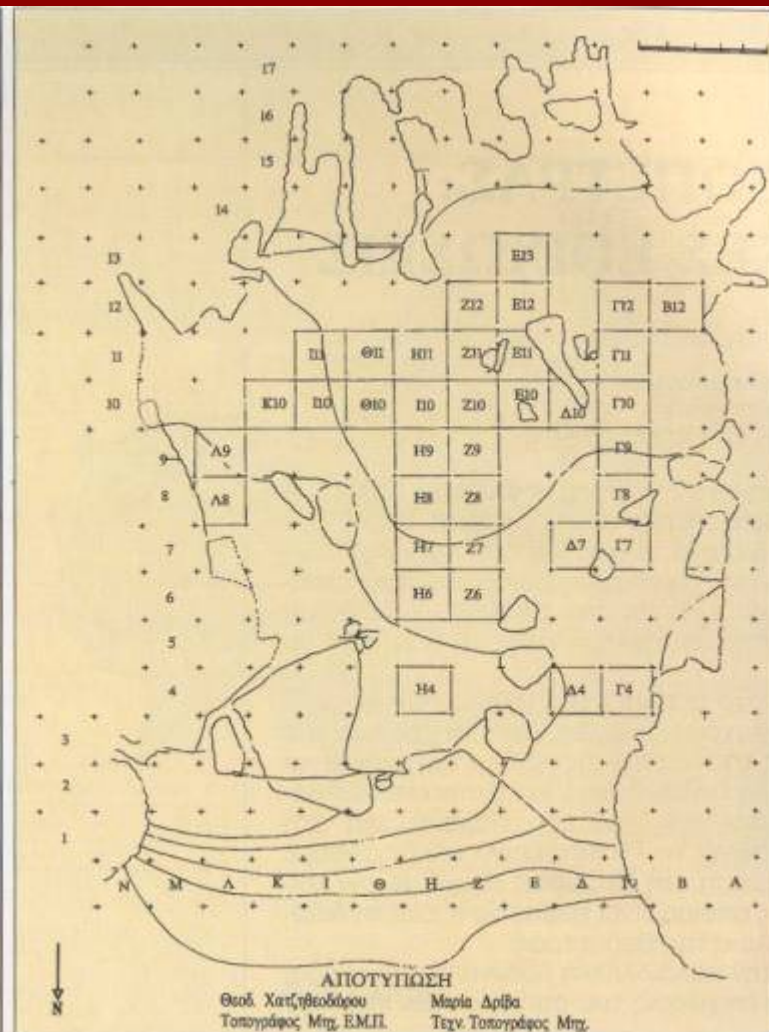
ΓΙΟΥΡΑ Σπήλαιο του Κύκλωπα

2. Οστέινα αγκίστρια της
Μεσολιθικής περιόδου από
το σπήλαιο του Κύκλωπα.

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Σπήλαιο Θεόπετρας

Τα σκάμματα της ανασκαφής

Μεσολιθική ταφή

ΑΡΓΟΛΙΔΑ

Σπήλαιο Φράγχθι

Σπήλαιο Φράγχθι. Η νεολιθική κατοίκηση.

Λίγο μετά το 7000 π.Χ. εμφανίζονται στο Φράγχθι, εμφανικά και πιθανότατα μετά από μια διακοπή στην κατοίκηση, εξημερωμένα ζώα και φυτά, αιγοπρόβατα, χοίροι, δημητριακά και φακή, που πιστοποιούν το πέρασμα στην γεωργικτονοτροφική νεολιθική οικονομία. Η νέα οικονομική στρατηγική επιφέρει βαθιές κοινωνικές αλλαγές και προσδιορίζει το χαρακτήρα της χρήσης του χώρου. Η κατοίκηση είναι πλέον μόνιμη και ο χώρος οργανώνεται σε δύο διακριτά μέρη: το σπήλαιο και την υπαίθρια θέση 'Παραλία', περιακτές που χρησιμοποιούνται επίσης για την ταφή των νεκρών. Με τη μόνιμη κατοίκηση συνδέεται η εμφάνιση της κεραμικής. Η καλή της ποιότητα, που καριφώνεται με την κατασκευή των πρωτοθερινικών αγγείων (Urftinis), υπαινίσσεται, πέρα από τη χρηστική της διάσταση, την ιδιαίτερη κοινωνική της αξία. Αντικείμενα με συμβολικό περιεχόμενο, όπως τα ειδώλια και τα κοσμήματα, παραπέμπουν σε ιδεολογικές παραμέτρους της νεολιθικής ζωής, ενώ η παρουσία εισηγμένων αντικειμένων και πρώτων υλών, όπως ο οψιδιός, δείχνουν την έκταση των δικτύων σχέσεων και ανταλλαγών και το βαθμό εξάρτησης της κοινότητας από αυτά.

